

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

TATJANA NIKOLIĆ

Mentor: izr. prof. dr. Igor Lukšič

MACHIAVELLIJEVA POLITIČNA MISEL

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2002

Zahvala

*Za pomoč pri pripravi diplomskega dela
se zahvaljujem svojemu mentorju
izr. prof. dr. Igorju Lukšiču in
Juditi Panić iz referata za študijske zadeve.*

KAZALO

1. UVOD	3
1.1. STRUKTURA DIPLOMSKEGA DELA ..	6
1.2. METODOLOGIJA	6
2. ČAS RENESANČNE KULTURE IN HUMANIZMA	7
2.1. RAZMERE V CERKVI, REFORMACIJA IN PROTIREFORMACIJA	10
2.2. POLITIČNE RAZMERE V ITALIJI IN FIRENCAH	14
2.3. ŽIVLJENJE IN DELO NICCOLÒJA MACHIAVELLIJA	17
3. POLITIKA IN MORALA	29
4. IDEJA O NACIONALNI DRŽAVI, LOČENI OD CERKVE	37
4.1. NUJNOST (USTANOVITVE) NACIONALNE VOJSKE	45
4.2. VLADAR	50
4.2.1. VIRTÙ	53
4.2.2. FORTUNA	56
5. ZAKLJUČEK	59
6. SEZNAM LITERATURE	63
6.1. ČLANKI V REVIJAH IN ZBORNIKIH	63
6.2. KNJIGE IN SAMOSTOJNE PUBLIKACIJE	63
6.3. VIRI Z INTERNETA IN RAČUNALNIŠKE PUBLIKACIJE	67

1. UVOD

Ko proučujemo politično misel, se slej ko prej srečamo z Niccolòjem Machiavellijem in njegovim najbolj znanim in razvpitim delom *Vladar*. V celi zgodovini književnosti usoda Machiavellijevega *Vladarja* potrjuje točnost reka: »da je usoda knjig odvisna od načina dojetanja njenih bralcev¹«. Niccolò Machiavelli je politični mislec, ki ni zaznamoval samo svoj čas – *quattrocento*², ampak je vplival na razvoj same politične misli, njegov vpliv pa se kaže tudi danes. Kajti za Machiavellija velja, da je začetnik moderne politične misli, znanosti. Iz njegovega učenja se je razvila tudi teorija, ki jo danes imenujemo realistična šola politične znanosti.

Da je delo Niccolòja Machiavellija tudi danes aktualno, pričajo številne razprave in analize politologov, zgodovinarjev, filozofov ter sociologov, ki še vedno »odkrivajo« esenco njegovega dela. Njegova dela, zlasti *Vladar*, *Razmišljanja ob prvih desetih knjigah Tita Livija* in *O vojaški obrti*, so bile »revolucionarna« tudi za čas renesanse in humanizma, ne glede na to, da so tudi drugi avtorji pisali o istih temah. Vseeno lahko rečemo, da se delo Niccolòja Machiavellija razlikuje od drugih del zaradi specifičnega odnosa, ki ga je avtor imel do določenih vprašanj. Prvo, zavedal se je, da v politiki vladajo drugačne zakonitosti kot v drugih sferah človekovega delovanja; drugo, zavedal se je, da se te politične zakonitosti dotikajo vrednotenja oziroma morale in da ima le-ta drugačno vlogo in pomen v političnem življenju, in se razlikuje od morale posameznika. Vladarjevo ravnanje oziroma notranjo in zunanjo politiko moramo vrednotiti z vidika ohranitve države (*mantenere lo stato*), za uresničitev tega pa država rabi strukturiran državni aparat – svojo vojsko, samostojna sodišča itd.; tretje, Machiavelli spoznava, da sta krščanstvo in Cerkev kriva za degeneracijo in korupcijo političnega sistema in držav, razlog pa tiči v njeni degradaciji in moralni dekadenci. Machiavelli spoznava, da je država živ organizem, ki mora biti ločen od Cerkve.

Renesansa je bila zelo širokosrčna do disidentov, vladala je relativna duhovna toleranca. Ko je Machiavelli pisal svoja dela, ga Cerkev ni preganjala. Šele kasneje papež Pavel IV. postavi Machiavellijevega *Vladarja* na *Index librorum prohibitorum*³, ustanovljen leta 1559. Do njegovih del se je dokopala tudi teološka »policija«, Družba jezusovcev, ustanovljena 1540

¹ *Pro captu lectoris habent fata libelli* (lat.)

² *Quattrocento* – zgodnja (italijanska) renesansa, 15. stoletje. (Slovar slovenskega knjižnega jezika)

³ *Index librorum prohibitorum* – seznam prepovedanih knjig. Ukinjen leta 1963. (1988, Leksikon CZ)

leta. Njihovi redovniki so začeli proučevati Machiavellijeva dela in postali usodno povezani z Machiavellijevo slavo: njihovo delovanje izhaja iz mota *Ad maiorem Dei gloriam* – za vse večjo božjo slavo. Za realizacijo svojih ciljev se jezuiti ne upirajo nikakršnim sredstvom: moto za njihovo delovanje (*Cui licitus est finis, etiam licent media*) se kasneje začne citirati kot *Finis sanctificat media* – cilj opravičuje sredstvo in se ga začne pripisovati Machiavelliju. Jezuitski ideologi, večji kazuisti, začnejo pripisovati Machiavelliju slabe namene, obtožujoč ga za pomanjkanje morale ter cinizem. Tako se je jezuitski cinizem prijel Machiavellija. Iz tega je izšel makiavelizem. Kar nekako pomeni, da če si naklonjen Machiavelliju, oziroma njegovi misli, si makiavelist, to pa je pojmovano kot nekaj slabšalnega, negativnega. Zanimivo je pogledati v slovar tujk, ki opiše makiavelizem kot načelo za uporabo zvijačnih, nemoralnih sredstev za dosego cilja. Makiavelist je označen kot brezobzirnež, zvijačnež. Zavedati pa se moramo, da ko proučujemo Machiavellija, moramo povleči ostro mejo med Machiavellijem in makiavelizmom. V tem drugem se nahaja marsikaj, česar Machiavelli ni predvidel. Prav tako moramo biti previdni, ko proučujemo Machiavellijeve »naslednike«.

Ker je danes Machiavelli »najbolj znan« po maksimi »cilj opravičuje sredstvo«, sem si zadala za delovno hipotezo, da ločim to trditev in Machiavellija. Machiavelli nikoli ni izrekel tega, res pa je, da ga lahko tudi tako razumemo, če beremo določena poglavja iztrgano iz konteksta. Namen mojega pisanja je, da prikažem Machiavellijevo delo v čim bolj »nerafinirani« obliki. Tisto, kar bi rada dosegla v svoji nalogi, je predstaviti Machiavellijevo misel brez »dodanih« primesi. V nalogi me bo zanimalo, zakaj avtorju pripisujejo to maksimo, in kaj je avtor dejansko poskušal povedati. Lahko se zgodi, da do popolnoma jasnega odgovora ne bom prišla. Kot pravi pregovor: »vsako oko ima svojega malarja«, kar pomeni, da vsak razume stvari na svoj način. Ne glede na to me zanima, kaj je v ozadju Machiavellijeve politične misli, ki je pripeljala do tega, da se je začelo o politiki govoriti kot o vedi.

Ker je tema kompleksna, določenih tem ne bom obravnavala. Ne bom obravnavala makiavelizma, ker menim, da ima zelo malo skupnega z Machiavellijem, kljub temu, da je nastal zaradi Machiavellija. Ta tema nakazuje že druge elemente razprave, ki pa mene v nalogi ne bodo zanimali. Makiavelizem je postal sinonim za tehniko osvajanj in ohranitve oblasti. Vendar vsebina tega pojma nima nikakršne povezave z Machiavellijevim učenjem, navkljub navidezni skladnosti, ki izhaja iz površnega izoliranja določenih njegovih izjav, iztrganih iz konteksta. O teoretičnih političnih šolah tudi ne bom govorila, ker menim, da je to

zelo obširna tema in se nekoliko oddaljuje od predmeta obravnave. Menim, da bi bili obe temi zanimivi za proučevanje in da si zaslužita temeljito in samostojno obravnavo.

1.1. STRUKTURA DIPLOMSKEGA DELA

Naloga je sestavljena iz dveh delov. Prvi del je zgodovinski, drugi pa teoretsko-analitičen. V nalogi je pet poglavij. V začetnem poglavju bom najprej podala zgodovinski oris tedanjega časa in Machiavellijevo življenjsko oz. politično pot, z namenom, da bralcu približam dinamiko tistega časa, kako in o čem se je takrat razmišljalo ter zakaj. Menim, da to pripomore k lažjemu razumevanju samega predmeta obravnavanja. V drugem poglavju bom začela z najbolj »sporno« temo Machiavellijeve politične doktrine - politiko in moralo. V tem poglavju bom poskusila razjasniti oba pojma in današnje razmišljanje o tej temi. V tretjem poglavju bom obravnavala razloge za Machiavellijevo težnjo po nacionalni državi, ki naj bi bila ločena od Cerkve. Poskusila bom najti razlog za to potrebo. V četrtem poglavju bom pisala o nacionalni vojski ter poskušala poiskati razloge in potrebe po taki vojski. Nadaljevala bom z vladarjem, kjer bom poskusila analizirati Machiavellijevega vladarja. Naslednji dve podpoglavji se nanašata na koncepta, ki sta prevladovala v humanistični Italiji tistega časa (*fortuna* in *virtù*). Poskušala bom ugotoviti, kaj pomenita in zakaj sta se znašla v njegovi politični misli. V zadnjem poglavju bom podala sklepne misli in razmislila o verifikaciji hipoteze.

1.2. METODOLOGIJA

V svojem delu sem uporabila več različnih metod raziskovanja. V prvem delu naloge, ki je pretežno zgodovinski, sem uporabila zgodovinsko analizo ter opisno metodo. Pri preučevanju različnih pojmov in teoretičnih konceptov v naslednjih poglavjih sem uporabila opisno metodo. Pri proučevanju razvoja politične misli pa sem se oprla na zgodovinsko ter primerjalno metodo.

I. DEL

2. ČAS RENESANČNE KULTURE IN HUMANIZMA

»Srednji vek antike ni pokopal; nad njenim truplom je izmenično izganjal hudiča ali jo poskušal spet priklicati k življenju. Renesansa je nad njenim grobom jokala in poskušala obuditi njeno dušo«.

(E. Panofsky v Anderson, 1992:160)

V 16.stoletju Giorgio Vassari prvi uporabi pojem *rinascita* za ponovno rojstvo umetnosti. Besedo renesansa v pomenu preporod je prvič uporabil veliki francoski romantični zgodovinar Jules Michelet 1855. leta. (Krmelj po Arnold Hauser; 1995:4) To je kulturnozgodovinski pojem, ki v osnovi označuje obdobje, pretežno italijanske kulture in znanosti, od srede 14. do začetka 16. stoletja. Renesanso kot pojem dobe potrdi historiografija v 19. stoletju - Charles, Michelet, Burckhardt. (2001, Humanizam i renesansa) Besedo renesansa je mogoče razlagati na več načinov. Pogosto jo uporabljajo za označevanje časovnega obdobja – XV. in XVI. stoletje – v zgodovini Evrope. Drugi, mnogo ožji pomen besede, se nanaša na gibanje v književnosti, znanosti in umetnosti. Pravzaprav kultura renesanse ni bila univerzalna, pojavila se je v Italiji v XIV. stoletju in se od tam širila postopoma drugam. (Krmelj; 1995: 4)

Italija je v obdobju renesanse odigrala najpomembnejšo vlogo. V tem obdobju je bila na vrhuncu ekonomskega razcveta. Vsa trgovina na Sredozemlju in vse povezave z vzhodom so bile v rokah italijanskih trgovcev. Po celi Evropi so bili znani italijanski obrtni izdelki, zlasti svila, bombažne tkanine, orožje in steklo. Razvilo se je tudi bankirstvo. V Italiji, kjer se je najprej razvila kapitalistična proizvodnja, so se najprej končali tudi tlačanski odnosi. (Humanizam i renesansa; 2001)

V času renesanse so se primerili izredno pomembni dogodki, ki so uravnavali nadaljnji razvoj evropske civilizacije. Najprej je Gutenbergova iznajdba tiska (l. 1440) omogočila znanosti mednarodno uveljavitev. (Krmelj; 1995: 1) Dokončni razpust baselskega koncila leta 1449 je označeval konec obnove enotnosti v zahodni Cerkvi po koncilarni poti. Leta 1453 je padel Carigrad, s čimer je izginila zadnja sled krščanskega cesarstva v vzhodnem Sredozemlju.

Istega leta so Francozi izbojevali pri Castillonu veliko zmago; le-ta je zapečatila izid njihove dolge borbe z Angleži, ki je bila v svojem teku tako zelo pripomogla k izoblikovanju značaja obeh vanjo vpletenih kraljevin⁴. (Keen; 1993: 263) Tisti čas je pomemben tudi zaradi dolge vrste nevarnih epidemij, ki so dosegale razsežnosti pravih pandemij. Toda denarno gospodarstvo se je kljub temu neverjetno uveljavilo; razvile so se nove oblike proizvodnje. Za nadaljnji razvoj pa je bilo v tem času usodno, da je smodnik, ki so ga bili pravkar iznašli, omajal moč in suverenost ponosnih fevdalnih utrd in je do temelja spremenil taktiko in način vojskovanja. Zaznaven napredek je bilo čutiti povsod, tudi v gradbeništvu, ladjedelništvu, rudarstvu in kmetijstvu. Napredek v tehnologiji je pospešil razvoj človekove ustvarjalnosti na vseh področjih in je obenem v vseh evropskih deželah močno utrdil slo po raziskovalni vnemi na področju naravnih pojavov. Pospešen razvoj tehnologije in proizvodnje je bil v tesni zvezi z razvojem znanosti. Z uvedbo strelnega orožja se je namreč postopoma povečala zahteva po pridobivanju in pridelovanju kovin; pridobivanje žlahtnih kovin pa je poživilo blagovno menjavo in obratno. Napredek je bil občuten tudi v biologiji, kemiji, farmaciji in medicini. Kemija je opustila stoletna iskanja »kamna modrosti« in se posvetila konkretnim nalogam na področju metalurgije in medicine. Razvoj tehnike, rudarstva in odkritja novih dežel (l. 1492 Amerike, l. 1498 morske poti v Indijo itd.) so medicino postavili pred nove naloge. Tako je na primer nova tehnika prinesla nove vrste poškodb, rudarstvo in odkritja novih svetov sta Evropo seznanila z dotlej še neznanimi boleznimi, mednarodna trgovina pa jih je pomagala širiti. (Krmelj; 1995: 1-2)

Ta čas so se v Evropi pojavile politično-gospodarske spremembe, ki so bile v neposredni zvezi z novimi filozofskimi tokovi. Zemljepisna odkritja v XVI. stoletju so v nauku o Zemlji popravila mnogo netočnosti. Spoznanje, da je Zemlja okrogla, je zbudilo med izobraženci veliko zanimanja predvsem za medsebojni odnos Zemlje, Sonca in drugih planetov. Tako je znanost doživela pravo revolucijo, ko je bila objavljena razprava Poljaka Nikolaja Kopernika (1473 – 1543), ki je ovrigel Ptolemejev geocentrični sistem. Z matematičnimi meritvami je ta zdravnik in astronom dokazal svetu, da se Zemlja suče okoli svoje osi, z drugimi planeti vred pa okoli Sonca (1543). Nova znanost je bila v pravem nasprotju s cerkvenimi nauki in je zato izzvala nezadovoljstvo in seveda tudi reakcije cerkvenih krogov. Kopernikovo odkritje je pospešilo razvoj ne le astronomije, ampak tudi filozofije in fizike.

⁴ Zgodovina velikega spopada med Francijo in Anglijo, imenovanega stoletna vojna, je trajala več kot sto let, od leta 1337 do leta 1453. (Keen; 1993: 206-207)

Renesansa je imela daljnosežne posledice, med drugim konceptualni in tehnični napredek šolstva in umetnosti. V tem času se je začel vztrajen in neizprosni boj s sholastiko. Zajel je skoraj vse evropske dežele. Čim bolj se je širil napad na sholastiko, tem bolj se je ta trudila, da bi se okrepila in se trdo povezala s cerkveno in posvetno oblastjo; pripravljala se je na odločen nasprotni napad: zoper svojega nasprotnika ni uporabljala le križ, ampak pogosto tudi grmado. Nov raziskovalni duh je vplival tudi na človekov odnos do cerkve in spodbudil zahteve po reformah. (ibid)

Nove ideje so se najprej porodile v italijanskih mestnih državah in so bile v gospodarsko naprednih evropskih deželah v zvezi z meščanskim stanom. Posledica tega je precejšen gospodarski napredek, ki je znan kot obdobje zgodnjega kapitalizma (ali trgovinsko-denarnega kapitalizma). Posvetne in cerkvene avtoritete so bile odvisne od stopnje zaupanja, ki so ga do njih kazale mogočne trgovinsko-bankirske hiše. Le-te so širile svoj vpliv na svetovni trg in se lotile tekmovalnega boja v prilaščanju azijskih in ameriških zakladov. Toda gospodarski in kulturni razvoj ni potekal niti na vseh področjih niti v vseh udeleženi deželah enako in tudi ne hkrati, niti ni povsod trajal enako dolgo. (Krmelj; 1995: 2-3)

Predhodnik renesanse je bil humanizem, intelektualna usmeritev, ki se je z novimi konceptualnimi prijemi in naslonitvijo na antično izročilo distancirala od svoje neposredne preteklosti, tj. vmesne dobe ali srednjega veka. Naslonil se je na mit o antiki, mit, ki je izražal potrebo artikulirati lastno pozicijo po kriterijih, ki jih sholastična univerzitetna vednost ni premogla in ga je pogojevala kulturna, intelektualna in religiozna kriza z domnevo o nekoč že uveljavljenih vrednotah človeškega dostojanstva... (Škamperle;1999: 18-19) Humanizem v ožjem, zgodovinskem pomenu pa predstavlja določeno obdobje in smer, ki se je začela s pesnikom Petrarko⁵. V naslednjem, 15. stoletju, je humanizem prežehl dovršen del italijanske renesančne kulture in se razširil po Evropi. Lahko rečemo, da je prav humanizem odprl vrata renesančni kulturi, oblikoval njen nazor, ji podelil čut za vrednote in ji vcepil navdušenje nad grškimi in rimskimi antičnimi vzori. (Škamperle;1999: 9-10)

⁵ Ena od najznačilnejših osebnosti humanizma v Italiji je bil Francesco Petrarca (1304-1374). Spodbujal je zanimanje za antično kulturo in njene vrednote, proučeval klasična besedila in pisal poeme in sonete v italijanščini ter klasični latinščini. Petrarca je brez dvoma avtor pojma »mračna doba«, ki je dolgo prevladoval v pojasnjevanju zgodovine srednjega veka. Ta »mračna doba«, v kateri prevladuje katoliška cerkev, se nahaja med propadlim Rimskim imperijem in novim časom. Za Petrarco to ni bil napad na krščanstvo, temveč se je trudil popolnoma razumeti preteklost. Zaradi tega je bil pogosto imenovan kot začetnik intelektualne revolucije renesanse, obnovitelj tistih »studia humanitatis«, preko katerih »homo ferus« - divji človek – dosega vrednote civilizacije. (Krmelj;1995: 6)

Humanizem se je razmahnil zlasti po letu 1453, ko je iz Bizanca pribežalo v Italijo več grških učenjakov, ki so začudenim zahodnjakom odprli novo duhovno razsežnost, svet Platonove filozofije in grških cerkvenih očetov. Italija je tako okoli leta 1500 spet začela spoznavati temeljna dela starogrške književnosti. (Krmelj;1995: 6) Humanisti so v svojem zanimanju za antično filologijo, filozofijo in umetnost začeli spoznavati, da so velike razlike med antiko in krščanskim srednjim vekom. Prvi so začeli spoznavati, da je bilo v antiki duhovno življenje na mnogo višji stopnji kot v krščanskem srednjem veku. S humanizmom je nastalo novo pojmovanje človeka, narave in naravnih pojavov ter samega življenja. Prepričani v moč človeškega duha so posvečali polno pozornost človeku, njegovim vrednotam in dostojanstvu. Humanisti niso bili filozofi, ampak učitelji, ki so želeli izobraževati druge. Njihovo ime v prvi vrsti kaže na to, da so bili učitelji humanističnih ved (*studia humanitatis*) – gramatike, poezije, retorike in stila, književnosti, filozofije morale in zgodovine. Začeli so odklanjati srednjeveško sholastiko in so za vzor evropskega izobraževalnega sistema ter kulture jemali klasično antiko. Bodoče generacije so začeli vzgajati v povečevanju antičnih idealov. Trdili so, da je izobraževanje edino vredno svobodnega človeka. Humanistom se je srednji vek začel dozdevati kot ječa, mrak neznanja, in spoznali so, da bi bilo potrebno priti do svetlobe s pomočjo prosvetljenega človeka, ob povečanem pomenu človeka, brez dogem in mistike in s pomočjo razuma. Tako so humanisti pripravljali pot novi dobi – renesansi. (Krmelj;1995: 7)

2.1. RAZMERE V CERKVI, REFORMACIJA IN PROTIREFORMACIJA

Sveti sedež dolga stoletja ni imel niti najbolj temeljnih administrativnih pomagal, ki jih je sicer poznala vsaka poštena srednjeveška kneževina: šele po spopadu za investituro z Nemškim cesarstvom so papeži z rimsko kurijo proizvedli dvorno mašinerijo, ki so jo bolj ali manj poznale vse tedanje posvetne države. Odtlej se je papeštvo razvijalo na dveh jasno ločenih ravneh, na posvetni in cerkveni. Znotraj cerkve se je papežem posrečilo oblikovati avtorski in strogo centraliziran sistem oblasti s prerogativi, ki so prekašali vse dotedanje monarhije. Neomejene papeževe oblasti niso omejevali ne stanovi ne sveti. Beneficije duhovščine je nadzorovala v vsem krščanskem svetu; prek njenih sodišč je potekala večina pravnih, posrečilo pa se ji je tudi prisiliti tako rekoč vso duhovščino, da ji je redno plačevala davke na dohodek. Vendar pa je bila na drugi strani papeška država kot ena izmed italijanskih

držav izjemno šibka in neučinkovita. Ni se ji posrečilo ustvariti niti poštene birokracije, zato je bilo njeno notranje administrativno življenje skorajda norčavo in povsem kaotično. Hkrati je papež kot suveren za obrambo svojega ozemlja potreboval veliko večjo armado, kakor so jo lahko spravili skupaj njegovi podložniki – mesta in vazali Pontifikata. (Anderson, 1992: 157)

Med poldrugim stoletjem, ko je divjala med Francijo in Anglijo velika vojna, je zahodna Cerkev doživljala dolgotrajno krizo. Na koncu te krize sta ugled in verska avtoriteta rimske Cerkve utrpela nepopravljivo škodo; v njenem sistemu ni preostalo več nobene sile, ki bi ji lahko omogočala ohranitev vsesplošne pravovernosti ob soočenju s pritiski, katerim jo bo izpostavila reformacija. (Keen; 1993: 233) Za časa Bonifacija VIII. (1294-1303)⁶ začne zvezda srednjeveškega papeškega sijaja bledeti. Njegov pontifikat pomeni preobrat v srednjeveški papeški zgodovini. Papeštvo se je po Bonifacijevi smrti vedno globlje pogrezalo v nečastno odvisnost od francoskega kralja. Francoski vpliv je začel vedno silneje ogrožati Cerkev. (Jeraj; 1935: 143-144) Ko je izbruhnila stoletna vojna, papež in njegov dvor nista bila več v Rimu, temveč v Avignonu, na bregovih Rhône tik onstran tedanjih meja francoskega kraljestva. Iz Avignona je vladalo rimski Cerkvi šest papežev. Vsi so bili Francozi in to je bil razlog njihove nepriljubljenosti pri tistih, ki to niso bili, posebej pri Angležih, ki so bili s Francijo v vojni, in pa pri Italijanih, ki so čutili njihovo bivanje v Avignonu kot razžalitev svojega lastnega patriotizma. Najbolj pomembna prednost, ki jo je bivanje v Avignonu zagotavljalo papeštvu, je bil umik od nemirov in vojn po Italiji. To je bil glavni razlog, zakaj so papeži ostali tam tako dolgo. To je botrovalo razvoju, ki je tako značilen za avignonsko obdobje, v katerem je papeška uprava dosegla vrhunec svoje vseprežemajoče birokratske učinkovitosti.

Vseeno pa je papeški sistem neizogibno sprožil odpor. Kralji in mogočni plemiči so lahko s svojim političnim vplivom pogosto poskrbeli, da je papež dal prednost njihovim varovancem, škofje in kapitulji pa so se morali, kar se nadarbin tiče, sprijazniti z izgubo dobršnega dela svojega pokroviteljstva. V očeh lokalne duhovščine je ta sistem zbujal vtis, kot da je vzpostavljen v podporo interesom tujcev. Vedeli so tudi, da se prek njega velike vsote denarja iz njihovih dežel pretakajo drugam – za plačevanje vojn v Italiji, ki jim niso bile prav nič mar.

⁶ Bonifacij VIII. (1234-1303), papež od 1294-1303. V buli »Unam sanctam« je skušal dogmatično utrditi papeževo zahtevo po najvišji duhovni in svetni oblasti. (1988: Leksikon CZ) Njegova bula Clericos laicos (1296) je pripeljala do spora z angleškim kraljem Edvardom I. ter s francoskim kraljem Filipom IV. zaradi obdavčenja duhovščine. Spor se je hitro razširil ter zajel ves odnos med Cerkvijo in državo. Francozi so ga leta 1303 v Anagninu ugrabili, vendar so ga hitro izpustili. Da bi se preprečili taki postopki, se je papeštvo preselilo v Avignon. (1987; The Times – Atlas svjetske povijesti)

Jasno je bilo, da se bo moralo papeštvo prej ali slej vrniti v Rim. V Avignonu ni moglo zbujati primernega spoštovanja zunaj Francije. Da pa bi naredili iz Rima varen pristan, so morali papeži izbojevati vojne v Italiji, kar je pomenilo, da morajo izterjati še več denarja in še bolj obremeniti sistem... Vse bolj vidna je začela postajati razlika med cerkvenim nazorem Francije in Italije, kjer je bila zvestoba papežem najmočnejša, ter Anglije in Nemčije, kjer se je ljudski pietizem odvrčal od zunanje zveze z rimsko Cerkvijo k notranji povezanosti bratovske ljubezni in duha. S tem je bila že naznačena religijska geografija reformacije.

Po smrti Gregorja XI. leta 1376 so bili meščani Rima odločeni, da kardinali tokrat ne smejo izvoliti še enega Francoza, ki bi spet prenesel papeštvo nazaj v Avignon. Izbira, na katero so kardinali navsezadnje pristali, je bil barijski nadškof Bartolomeo, ki si je nadel ime Urban VI. Izkazala se je za popoln polom. Trdeč, da Urbanova izvolitev ni veljavna, češ da je rimska drhal izvajala na kardinale nedovoljen pritisk, so oznanili, da je Sveti sedež prazen. Septembra istega leta so bile nove volitve, kjer so izbrali za papeža kardinala Roberta iz Ženeve, ki je bil francoskega rodu. Privzel si je ime Klemen VII. Urban se ni umaknil, namesto tega je ugovarjal in imenoval na mesto upornikov nove kardinale. Kmalu je postalo jasno, da so kardinali z uprizoritvijo Klemenove izvolitve v Anagniju ustvarili položaj, ki ga niso mogli obvladati. Zdaj sta bila dva izvoljena papeža, Urban v Rimu in pa Klemen, ki se je kmalu preselil v Avignon. Začel se je veliki razkol. (Keen; 1993: 235-240)

Dvajset let po Urbanovi smrti so se rimski in avignonski kardinali sestali na koncilu v Pisi, odstavili oba papeža in izvolili enega samega naslednika – vendar so vprašanje samo odložili. Po tem koncilu so vladali trije papeži, medtem ko sta bila prej samo dva. Pojavilo se je vprašanje, kateri je pravi papež. Tisti, ki je bil izvoljen v Avignonu, tisti, ki je bil izvoljen v Rimu, ali tisti, ki ga je izvolil cerkveni zbor? Na cerkvenem zboru v Konstanci je leta 1415 šest evropskih narodnosti razpravljalo o papeštvu. Koncil je prenesel svoja pooblastila na odbor, ki so ga v resnici izbrale evropske države, ta pa je zdaj izvolil moža iz rodbine Collona, ki si je izbral ime Martin V. (Chamberlin; 1986: 178-179)

Trpljenje katoliške cerkve v času avignonskih papežev in med velikim razkolom je nagnilo veliko duhovnikov in krščanskih laikov, da so zahtevali reformo Cerkve »pri glavi in v udih«. Na cerkvenem zboru v Konstanci in na cerkvenih zborih za tem so sestavljali razvlečene reformacijske programe, ki pa so ostali prazne obljube zaradi nezmožnosti ali pomanjkanja volje renesančnih papežev, da bi jih uresničili. Gospodarske razmere so se pridružile verski

nezadovoljnosti, da so se široko uveljavile zahteve po reformi. Že veliko pred Lutrom je bil papeški finančni sistem izpostavljen ostri kritiki. Koristolovski pogledi na verske pojme, kakor so čaščenje relikvij, romanja in odpustki, so bili obsojeni.

Ko je Martin Luter leta 1517 objavil svojih petindevetdeset tez, je to dejanje odmevalo po vsej Nemčiji, pravzaprav po vsem zahodnem krščanstvu in napovedalo zadnji zlom tradicionalne enotnosti srednjeveške cerkve. V Nemčiji je bila zelo razširjena nezadovoljnost s papeštvom in z ohlapno nrvnostjo duhovščine. Nejevoljo nad odtekanjem nemškega premoženja v papeško blagajno v Rimu je spodbujal naraščajoči smisel za nemško enotnost. (Gottschalk, MacKinney, Pritchard; 1972: 217-220)

Reformacija (*reformatio, reformare*) je doba verskega preporoda. S tem nazivom se označuje gibanje, ki je imelo cilj izvesti reformo v rimskokatoliški cerkvi. (Humanizam i renesansa; 2001) Na Lutrovo objavo petindevetdesetih tez je papežev Rim reagiral s protireformacijskim gibanjem na čelu z jezuiti. Protireformacija je naziv za vse dejavnosti in ukrepe, ki jih je katoliška cerkev izvajala v 16. in 17. stoletju, da bi prekrizala pot Lutrovemu protestantizmu in drugim reformacijskim učenjem. Pobuda za ta gibanja je prihajala iz krogov same cerkve, najbolj pa so se nanašali na Frančiška Asiškega, Johna Wycliffea, Jana Husa, Jeronima Praškega in druge. Najpomembnejše mesto pa zaseda reformacija v začetku 16. stoletja, povezana z delovanjem Martina Lutra⁷ (protestantska reformacija).

V protireformaciji sta se papež in cesar znašla na isti strani. Z Wormskim ediktom iz leta 1521 so Luter in njegovi pristaši postavljeni izven zakona. Leta 1524 so stanovi, zvesti rimskokatoliški cerkvi, sklenili v Regensburgu zvezo proti reformaciji. Reformacija je imela vpliv na vse sloje nemške družbe. Izzvala je revolucionarno gibanje nižjih plemičev in upor kmetov leta 1524-25, v katerem Luter stopi na stran fevdalcev in proti kmečkemu stanu. Začetno dinamiko reformacije je oslabil notranji razcep, do katerega je prišlo v Švici pod Ulrichom Zwinglijem (v Zürichu) in Jeanom Calvinom (v Ženevi). Na državnem zboru v Speyerju leta 1529 je večina stanov sprejela sklep o prepovedi širitve reformacije. Proti tem

⁷ V temelj Lutrovega učenja je postavljena dogma o doseganju »nebeške odrešitve« s pomočjo osebne vere in ne s podrejanjem avtoritetam cerkve in različnimi darovanji v njeno korist. Čeprav je bil Luter izrazit nasprotnik humanistične misli, velja poudariti pozitiven vpliv protestantizma na razvoj nove filozofske misli. Luter te misli ni neposredno poudarjal – Melancton, Zwingli in Calvin so imeli bolj pozitiven odnos do filozofije – vendar je omajal enotnost cerkvenega nauka kot najvišje znanstvene avtoritete ter odprl možnost samostojnega razvoja znanstvene misli. To pa je bilo za svobodo znanstvene zavesti in individualne vesti odločilno in pomembno. (Humanizam i renesansa; 2001)

sklepom so protestirali stanovi, ki so podpirali reformacijo (od tu izhaja naziv protestanti, protenstanzizem). Cesar Karl V., obremenjen z drugimi skrbmi, je bil prisiljen sprejeti kompromis s pristaši reformacije. Protireformacija se je okrepila leta 1547, ko je bila obvladana Smalkandentska zveza protestantskih knezov. Kljub temu je leta 1555 v Augsburgu cesar Karl V. priznal Augsburško konfesijo in Lutrovo cerkev ter načelo *Cuius regio, illius religio* – čigar je zemlja, njegova je vera. Po tem načelu zemeljski gospodarji svobodno izbirajo vero in ta vera postane obvezna tudi za njegove podložnike. Borbe med reformacijo in protireformacijo so dosegle svoj vrhunec v trideset letni vojni (1618-48). Z Westfalskim mirom leta 1648 je priznana enakopravnost katoliške, luteranske in kalvinske veroizpovedi in cerkve s spoštovanjem načela *Cuius regio, illius religio*. (Humanizam i renesansa; 2001)

2.2. POLITIČNE RAZMERE V ITALIJI IN V FIRENCAH

Morda je odveč govoriti o borbi, ki je v srednjem veku potekala v Italiji med papežem in cesarjem. Dovolj je povedati, da v tej borbi ni zmagal niti papež, niti cesar. Ne samo, da nihče od njiju ni uspel ustvariti »vesoljne države« na evropskem Zahodu, ni jima uspelo ustvariti niti močne centralistične oblasti v sami Italiji. Zaradi tega so se v severni in osrednji Italiji začela razvijati mesta kot bolj ali manj samostojne politične enote. Njihov razcvet je trajal toliko časa, dokler v bližini Italije niso nastale velike dinastične države⁸. Od tega trenutka dalje so se italijanske mestne državice znašle pred naslednjim problemom: kako se braniti pred temi državami, zlasti pred Francijo in Španijo, ki sta začeli vdirati v Italijo, omamljeni z materialnim bogastvom njenih mest. (Jovanović; 1911: 12)

Italijanska mesta so razvila tisto moč, ki dela iz mesta državo. Potrebno je bilo samo še to, da bi se taka mesta združila v veliko federacijo. To je bila zamisel, ki se je v Italiji vedno znova pojavljala. Toda v velikih mestih so se dotlej že razvile posebnosti, ki so tako zvezo

⁸ V Franciji, v Španiji in na Angleškem je bil fevdalni red take vrste, da je po svoji izživetosti moral pasti v naročje enotni monarhični vladavini; tudi v Nemčiji je bil tako ustvarjen, da je vsaj na zunaj pomagal obraniti državno enotnost, medtem ko v Italiji o taki enotnosti ni bilo sledu. Tu v 14. stoletju vladarjev niso pojmovali in cenili kot vrhovne fevdalne gospode, marveč v najboljšem primeru kot nekakšne poglavarje in predstavnike sil, ki so obstajale mimo njih. Papeštvo s svojimi ustanovami in oporišči je bilo gotovo dovolj močno, da je preprečilo vsako bodočo enotnost – vendar pa je samo tudi ni moglo ustvariti. (Burckhardt; 1963: 7-8)

onemogočile. Pri svoji trgovini so mesta uporabljala v medsebojnem tekmovanju skrajna sredstva in so vedno bolj potiskala manjša sosednja naselja v brezpravno odvisnost. To je z drugimi besedami pomenilo odločitev, da se uveljavijo vsako zase in jim zato skupnost ni več potrebna. Pripravljen je bil teren za nove tiranije in tiranija se je tudi pojavila, takoj ko se je zaradi notranjih bojov med plemiškimi strankami na eni in meščanstvom na drugi strani, vzbudila težnja po čvrsti vladavini. Najemniške čete, ki so jih mestne državnice takrat še uporabljale, so proti »mastnemu« plačilu podpirale vsako stvar, splošno vojaško obveznost državljanov pa je kratkovidna strankarska vlada že zdavnaj imela za nepotrebno. (Burckhardt; 1963: 51) Najbolj značilno za 15. stoletje pa je stremljenje *condottierjev* po samostojni oblasti, celo po vladarski kroni. Mali tirani so si hoteli zagotoviti oporo in zato so radi stopali v službo večjih držav kot njihovi *condottierji*. Na ta način so si priskrbeli nekaj denarja, pa tudi nekaznivost za mnoge zločine in včasih celo povečanje svojih posestev. (po Burckhardt; 1963: 17)

Izmed mest, ki so ohranila svojo svobodo, sta zlasti dve izrednega pomena za vso nadaljnjo zgodovino evropske civilizacije: Firenze in Benetke. Trgovina in industrija sta bili tisti, ki sta tudi v Firencah prebudili politično in državno-gospodarsko misel. Nikjer drugje niso tako podrobno poznali finančnih razmer v svetu. Velika nesreča, ki je vedno znova kalila čisto podobo, je bilo florentinsko gospostvo nad podjarmljenimi, a nekdanjimi močnimi sovražniki, kot na primer nad Piso. Iz te nesreče se je neprestano rojevalo novo nasilje. Vir prav vseh florentinskih težav poteka iz tega zla in pa iz gvelfske⁹ simpatije, ki so jo Florentinci gojili do tujega vladarja ter še iz pripravljenosti sprejeti tujo intervencijo. Kar vse je bilo v neposredni medsebojni zvezi. (Burckhard; 1963: 60-67)

V Firencah je Lorenzo I. Veličastni leta 1480 ustanovil nov, stalen Svet sedemdeseterice, ki je bil imenovan, funkcije v njem pa so prevzeli tisti, ki so ga podprli. Skrbel naj bi za zunanje zadeve florentinske republike. Ta svet se je legitimiral zanašajoč se na formalno avtoriteto *signorije*¹⁰. Zakonodaja je bila sedaj v njihovih rokah (kot neke vrste senat) in omejili so

⁹ Gvelfi in gibelini, naziv za nasprotni struji v srednjeveški Nemčiji in Italiji. V Nemčiji so bili gvelfi pristaši bavarskih in saških vojvod, gibelini pa dinastije Hohenstaufovcev (12. st.). V Italiji (12. in 13. st.) so bili gvelfi pristaši papeževе politike, usmerjene proti cesarjevi politiki, gibelini pa pristaši cesarske politike, usmerjene proti papeški politiki. (1987; The Times – Atlas svjetske povesti)

¹⁰ »Signoria« je v poznosrednjeveški politični govorici pomenila oblastno moč v rokah in zmožnost absolutnega razpolaganja z javnimi zadevami. Spočetka je komun izvajal ta vpliv na preostali del mesta, zdaj je bil posameznik tisti, ki je začel razpolagati z močjo nasproti komunu. Tako je izraz začel dobivati strokovni pomen oblike posebne vladavine. V resnici je šlo za izvršilno oblast, ki se je razvila po različnih obrazcih v raznih lokalnih razmerah. V nasprotju s prej obstoječimi tipi politične oblasti se ni opirala na vazalske povezave ali

prejšnji ustavni (zakoniti) Svet. Tu so potekale nezaslišane politične manipulacije pod Medičejci. Lorenzo Veličastni je umrl, leta 1492 ga je nasledil njegov sin Piero. Ko je leta 1494 Karel VIII. francoski vdrl v Italijo, je zasedel Firence. Piero je bil obtožen, da je zapustil ljudstvo brez varstva. Florentinci so se uprli in Piero je moral v izgnanstvo. Republikanska ustava je bila ponovno vzpostavljena, v obliki, ki je obstajala pred letom 1434. Tri tedne kasneje je bil ustanovljen Veliki svet - *Consiglio maggiore*. V ta svet so bili lahko izvoljeni le tisti, ki so izhajali iz družin z »visokim položajem« v zadnjih treh generacijah. Primernost za ta položaj je temeljila na »kvazi-dednem« principu. Prvič v zgodovini Firenc je bila opredeljena ter določena socialna osnova tedanjih in bodočih voditeljev - *reggimento*. Strankarstvo je bilo pestro znotraj vladajoče elite od leta 1494-98 in medičejsko politično vodstvo so Firence zamenjale z dominikanskim menihom Girolamom Savonarolo.

Veliki svet je obsegal okoli 3500 državljanov. Svetoval jim je Savonarola. O sebi je govoril kot o novemu Mojzesu, preroku, zakonodajalcu in discipliniranem voditelju svojega naroda. To je bil Savonarolin republikanizem. Savonarola je menil, da karakterju Firenc ne pristoji monarhija. Rešitev je videl v mešani vladavini. Leta 1498 se je Savonarolin režim končal, Savonarola je bil odstavljn, Cerkev pa ga je izobčila zaradi njegove kritike katoliške korupcije. Izvoljena je bila nova *signoria*, sodišče pa je bilo očiščeno svojih političnih aktivnosti. Prišlo so novi uslužbenci, ki so bili tujci ali Florentinci nižjega stanu in Machiavelli je bil eden izmed njih.

Leta 1502 je bila republiška ustava zopet spremenjena, tako da je vodilni politični položaj - *Gonfaloniere di giustizia* – dobil doživljenjski status. Na to mesto je bil izvoljen Piero Soderini, ki pa je zavrnil zmanjšanje svojih pooblastil s strani senata aristokracije. Soderinijev režim se je zrušil predvsem zaradi aristokratske sovražnosti leta 1512. (po Coleman, 2000: 243-245) Po kratkem medvladju je istega leta v Firencah prevzel oblast kardinal Giovanni

druga formalna merila za legitimnost. Signor je bil sprva pripadnik mestne oligarhije, sodnik, *condottier* (vojskovodja), pogosteje fevdalec. Kasneje se je osvobodil te obveznosti, se lotil politike notranje pomiritve ter odvzel oblast nekaterim komunskim ustanovam, oslavljenim od dolgotrajnih strankarskih vojn. Naslednji korak, od signorije do kneževine, je bil storjen, ko sta papež ali cesar podelila vrsti signorjev plemiški naslov, ki jim je uradno dodeljeval politično vladavino nad ozemljem. Njihovim družinam je bil tako zagotovljen dedni nadzor nad ozemljem. Nova oblast je čutila potrebo po ideološki upravičenosti. In ker prepričevanje množic ni bilo v 14. in 15. stoletju ravno na dnevnem redu, je nastal propagandni sistem, ki je vplival vsaj na politično mnenje vplivnih razumnikov in učenjakov. (Človek in čas – Renesansa; 1998:13)

Medici, kasnejši papež Leon X, ki je spremljal špansko vojsko. Oblast nad Firencami je zopet prišla v roke Medičejcev¹¹. (Rakar, 1990: 253)

2.3. ŽIVLJENJE IN DELO NICCOLÒJA MACHIAVELLIJA

Niccolò Machiavelli se je rodil 3. maja 1469 v Firencah očetu Bernardu in materi Bartolomei de'Nelli kot tretji otrok v družini. Starejši sestri sta Primavera in Margherita, kasneje pa je dobil še brata Tota. (Grubiša; 1985: 17) Če damo na stran njegovo otroštvo in mladost, se njegovo življenje deli na dva dela: od leta 1498 do 1512; od 1512 do 1527. (Jovanović; 1911: 5)

Machiavelli pripada nekdanji plemiški družini, ki je v dolini Val di Pesa posedovala dvorec Montespertoli, vendar je v času njegovega življenja od plemiškega statusa ostal le še grb z družinskim simbolom, ščitom s štirimi žebli, od koder izhaja tudi ime družine: Mal chiovelli, kar v toskanščini pomeni zli žebli. Družina se je v trinajstem stoletju opredelila za gvelfe in dala graščini nekaj deseteric uglednih funkcionarjev, gonfalonierjev in priorjev. Machiavellijev oče Bernardo, sin Buoninsegne, je izhajal iz siromašne veje družine, ki se je preselila v mesto in dobila status meščana srednjega sloja. Bernardu so ostala siromašna imetja v Sant' Andrei, v Percussini pri San Casciana: nekaj gozda, polj in skromna enonadstropna hiša imenovana *Albergaccio* – kamor se je Niccolò kasneje zatekel, ko je padel v politično nemilost. Bernardo Machiavelli je pridobil status meščana z vpisom v ceh pravnikov in notarjev. V dokumentih je imenovan »messer Bernardo«, kar je pomenilo, da je bil ugleden meščan, ker je končal študij na univerzi in je imel pravico do naziva doktorja prava, kar mu je, poleg posestva, omogočalo preživetje. S službo notarja očitno ni mogel prehraniti svoje družine. Niccolò je od svojega očeta nasledil tipičen toskanski duh, bistrumnost z duhovno in prefinjeno ironijo. Oče in sin sta si izmenjavala šaljiva pisma, ironične sonete in šaljivke. Po materi, Bertolomei de'Nelli, je Niccolò nasledil smisel za glasbo, kaže, da se je ukvarjala tudi z duhovno liriko, kar je bolj vplivalo na brata Tota, ki je postal duhovnik.

¹¹ Glej poglavje 2.3.: Življenje in delo Niccolòja Machiavellija.

V družinski knjižnici se je Machiavelli srečal z deli in avtorji, ki so kasneje vplivali nanj: Titom Livijem, Justinijanom, Plinijem, Makrobijem, Aristotelovo *Etiko* s komentarjem, ki ga je sestavil Donato Acciaiuoli, Flavio Biondom in Cicerom. Machiavelli si je pridobil tudi solidno znanje slovnice in aritmetike, latinščino pa ga je učil ser Paolo da Ronciglione, latinist z diskretnim ugledom. Učil se je tudi lepopisa, lastnoročno je prepisal Lukrecijevo pesnitev *De rerum natura*. Niccolò se ni nikoli naučil grščine, kot je bil običaj v »kulturnih« družinah elitnih Firenc. Nikoli se ni učil na univerzi in kasneje je o sebi zapisal: »Rodil sem se siromašen in prej sem se naučil pomanjkanja kot užitka.«

Del Niccolòjevega izobraževanja in odraščanja ostaja v senci. Kaj je delal v tem času, se ne ve točno, obstajajo le ugibanja številnih raziskovalcev Machiavellijevega življenja in dela. Predpostavlja se, da je bil učenec prvega uradnika republike Marcella Virgilia Adrianija, humanista in erudita, ki je v tistem času poleg svojega vsakdanjega funkcionskega dela predaval in poučeval florentinsko mladino o literaturi in humanističnih vedah. Machiavelli je verjetno bil njegov *protege*, le tako si lahko razložimo, kako je anonimni kandidat za mesto sekretarja druge cancellerie premagal tri ugledne nasprotnike, ki so prav tako kandidirali za to funkcijo. Med kandidati, starejšimi in bolj izobraženimi od njega, Machiavelli ne bi mogel zmagati, če ne bi imel močnega zaščitnika. Obstaja pa tudi druga obrazložitev za pridobitev te funkcije. Leta 1498 je bil Savonarola obsojen in zažgan na grmadi, s čimer so propadli tudi njegovi pristaši. Machiavelli je napisal pomembno pismo, namenjeno florentinskemu ambasadorju v Rimu. V tem pismu mu je podrobno opisal florentinska dogajanja, v katerih je protagonist dominikanec Savonarola. Tu se je Machiavelli izkazal kot prodoren opazovalec. Lahko bi sklepali, da je bil poročevalec o florentinskih dogodkih, ki je nasprotnikom Savonarole podajal svoje analize in opazke. Dejstvo je, da je bil po petih dneh od Savonarolinega padca Machiavelli izbran za šefa tako imenovane Druge cancellerie. Machiavelli je bil »aktivist« v gibanju proti Savonaroli in za nagrado je dobil to službo v starosti devetindvajsetih let. Machiavelli je to delo opravljal do leta 1512 in v zgodovino se je zapisal kot »florentinski sekretar«. Florentinska državna birokracija se je takrat delila na Prvo in Drugo cancellerio. Prva cancelleria je nadzorovala in upravljala svete republike: Veliki in Mali Svet, posebne svete, delovna telesa, *signorijo* itd. Druga cancelleria je kmalu po Machiavellijevem prihodu dobila nalogo da upravlja Vojni deseterici (*Dieci di guerra e di pace*) - svetu, ki se je ukvarjal z zunanji zadevami in z vodenjem vojn. (Grubiša; 1985: 17-19)

Mesto drugega sekretarja pri odločanju ni bilo tako pomembno kot mesto prvega sekretarja, mu pa je nudilo vpogled v ključne zadeve republike in mu nalagalo tudi zaupnejše in zahtevnejše dolžnosti. Druga cancelleria ali cancelleria deseterice, katere predstojnik je postal Machiavelli, je prvotno imela v svoji pristojnosti vojaške in notranje zadeve, sčasoma pa tudi delegiranje poslanikov in vzdrževanje zveze med njimi, torej zunanje zadeve, ki so spočetka načelno spadale k prvi cancelleriji. (Rakar; 1990: 239)

Florentinska republika se je po padcu Savonarole borila za obstanek. Papež Aleksander VI. je zaradi Savonarole razglasil interdikt nad Firencami, sovražnost med papežem in Firencami pa je ostala tudi po umiku Savonarole s politične scene. V taki situaciji si je Machiavelli pridobival izkušnje. Poslan je bil v različne diplomatske misije, na začetku manj pomembne. Ko se izkazala njegova uporabnost, ga je *signoria* začela pošiljati v zahtevnejše misije, kjer je bila potrebna pogajalska veščina ter sposobnost prepričevanja nasprotne strani v lastne argumente in v iskanje skupne rešitve. (Grubiša; 1985: 20) V diplomatskih misijah ni Machiavelli nikoli nastopil s pooblastili ambasadorja ali oratorja, kot so tedaj rekli. Razlog za to je iskati v dejstvu, da ni mogel izkazati premoženjskega cenzusa, ki je bil pogoj za oratorsko funkcijo. Najpogosteje je nastopal kot tajnik uradno pooblaščenih ambasadorjev; največkrat je bila njegova vloga zgolj v tem, da utre pot pooblaščenim poslanikom, da »pripravi pot gospodovo«, kot je sam ironično pisal. Dejansko pa je prav on v svoji drugorazredni vlogi predstavljal kontinuiteto florentinske diplomacije od konca devetdesetih let do padca republike. *Signoria* se je kmalu prepričala, da je zahtevno funkcijo zaupala pravemu človeku. (Rakar; 1990: 240)

Konec 1499. leta so Machiavellija poslali na bojno polje pri Pisi, kjer je *condottiere* Paolo Vitelli prekinil zasedo Pise in se umaknil brez pravega razloga. *Signoria* se je odločila, da bodo Vitellija kaznovali in odsekajo mu glavo. Florentinci so poskušali zlomiti odpor Pise, zato so si za zaveznike pridobili francosko najemniško vojsko ter švicarsko in gaskonjsko pehoto. Ta je zahtevala višjo plačo, zato so ugrabili florentinskega komisarja ter Florentince izsiljevali za plačilo odkupa. Iz tega obdobja datira prvi Machiavellijev spis v obliki poročila: *Razprava o dogodkih v Pisi (Discorso sopra le cose di Pisa)*. V tem spisu se že opazi Machiavellijev polemičen duh. Machiavelli se je tej situaciji zavzemal za odločno akcijo – za opustitev zasedbe ali za »juriš«. Tu se je že formirala njegova »out-out« logika, ki v politiki ne priznava neodločnosti, temveč zahteva opredelitev, četudi s tveganjem, da bi se naredila napaka. (Grubiša; 1985: 21)

Machiavellija so kot pričo upora švicarskih in gaskonjskih enot leta 1500 poslali v Francijo, na dvor Ludvika XXI., da se je pritožil nad obnašanjem francoskih zaveznikov. V tej misiji je Machiavelli ostal šest mesecev in je neprestano tekel za francoskim dvorom. Machiavelli je predlagal zavezništvo, ki bi omogočilo, da se »omejijo mogočnejši, zadovoljijo podložniki, ohranijo prijatelji in odpravi nevarnost od tistih, ki bi si želeli isto tako oblast«. Po tej misiji so ga poslali v Pistoio, kjer so izbruhnili upori, potem pa še v Sieno, kjer je lahko od blizu opazoval prihajajočo nevarnost za Firenze – pohod Cesara Borgie, papeževega sina, ki je na čelu papeževe vojske osvajal mesto za mestom v pokrajini Romanji in se vedno bolj približeval Firencam. Iz tega obdobja so nastali njegovi spisi o Pistoji, v katerih razglablja o notranjih nemirih v tem mestu: *Poročilo o tem, kako je ukrepala florentinska republika, da pomiri strankarski konflikt v Pistoji (Ragguaglio delle cose fatte dalla repubblica fiorentina per quietare la parti de Pistoia)* in *O pistojskih dogodkih (De rebus pistoriensibus)*. V Sieni se je Machiavelli pogovarjal z njenim vladarjem, kritiziral je njegovo in zlasti florentinsko politiko *governarsi di per di* (vladati iz dneva v dan, tj. brez jasne končne vizije in cilja). V Machiavelliju je tako dozorela zavest o anahronizmu italijanskih *signorij*, o njihovi neiznajdljivosti pred časi, ki prihajajo in novimi zgodovinskimi protagonisti – velikimi nacionalnimi državami. (ibid) Tako je florentinski sekretar v štirinajstih letih svojega službovanja zastopal republiko v najodgovornejših diplomatskih misijah. V Franciji je bil štirikrat, leta 1502 pa so ga poslali dvakrat k Cesare Borgiji (vojvodi Valentinu). (Rakar; 1990: 231)

Machiavelli je bil navdušen nad Borgio, nad njegovim pogumom in odločnostjo, da ustvari veliko državo s papeško tiaro. Prisostvoval je pri Borginih velikih podvigih: ko je Borgia z okrutno smrtjo kaznoval svojega zvestega namestnika, ki je pretiraval s tiraniziranjem prebivalstva ter ko je ujel in pobil svoje uporniške *condottierje* pod pretvezo, da se želi z njimi pobotati. Tako je nastal Machiavellijev *Opis, kako je vojvoda Valentino dal ubiti Vitellozza Vitellija, Oliverotta iz Ferma, gospoda Paola in gravinskega vojvodo Orsina (Descrizione del modo tenuto del Duca Valentino nello amazzare Vitellozzo Vitteli, Oliverotto da Fermo, il signor Pagolo e il duca di Gravina Orsini)*. (Grubiša; 1985: 22) Srečna zvezda Cesara Borgie pa je kmalu prišla do zenita ter začela bledeti. Leta 1503 je umrl papež Aleksander VI., njegov oče in zaščitnik. Machiavellija so poslali v Rim, da je spremljal zasedanje konklava. Ko je ležal na smrtni postelji, je Cesare Borgia za naslednika izbral Giuliana della Rovere, ki ga je z lažno obljubo prepričal v lažno zanesljivost in pasivnost. Ko je Borgia prišel k sebi, je dojel, da je izgubil igro in da so ga preslepili, aretirali so ga in mu

odvzeli poveljništvo nad vojsko. Machiavelli, ki se je nahajal v centru dogajanja in ki mu je bila očitana naklonjenost Borgii, je ugotovil Borgijevo napačno ocenitev in neodločnost v ključnih trenutkih. Izkušnja z Borgio je bila pomembna stopnja dozorevanja njegovega političnega koncepta in metode, kar se vidi v tretjem poglavju *Vladarja*, kjer je osebnost Cesara Borgie vrednotena v zgodovinskem kontekstu. (ibid.)

Machiavelli je nadaljeval s svojo diplomatsko misijo v Milanu in v Lyonu, kjer mu je uspelo dobiti garancijo za obrambo Firenc v primeru, če bi jih napadli Španci, Benečani in Pisanci. Tako Machiavelli odide v Piombino, Mantovo in Sieno, da bi preveril mnenje tamkajšnjih vladarjev o sklepanju novih zavezništov. Politična kriza v Firencah je bila leta 1502 rešena na nenavaden način: demokrat Piero Soderini, ki je bil priljubljen pri ljudstvu, je bil izbran za doživljenjskega voditelja Firenc, čeprav je bila ta poteza v nasprotju z razglašenimi demokratskimi načeli Florentinske republike in z njeno ustavno ureditvijo. Soderini je bil idealni vodja v mirnih časih in v relativno nekonfliktnih situacijah ter za tisti čas mogoče preveč human in tolerant. Machiavelli je skupaj s Firencami pozdravil njegov prihod na oblast. Kasneje mu je v sonetu, po Soderinijevem in svojem propadu, očitil njegovo neodločnost in neenergičnost v kritičnih situacijah: »njegova duša ne bo šla v pekel, temveč v limbo, kjer bivajo duše nedolžnih otrok.« Medsebojno spoštovanje med njima je preraslo v prijateljstvo in Machiavelli je postal Soderinijeva desna roka. Zaradi tega se ga je prijel naziv *il mannerino del Soderini* – Soderinijeva lutka. (Grubiša;1985: 23)

Konec leta 1504 je Machiavelli napisal svoj prvi knjižni prvenec *Prvo desetletje (Decennale primo)*. Gre za kroniko, ki je napisana v obliki verzov in govori o italijanskih dogajanjih med leti 1494 do 1504, od prihoda Ludvika XII. v Italijo do propada Cesara Borgie. (ibid.) Sledi nedokončani *Decennale secondo*. V tem strnjenem prikazu časa, ki s političnega vidika predstavlja eno od najbolj dramatičnih obdobij italijanske zgodovine, je prvič prišla na dan tudi prizadetost, s katero je florentinski mislec doživljal ponižanja, ki jim je bila izpostavljena Italija, odkar je postala plen močnejših sosedov in prizorišče nenehnih spopadov med njimi. (Rakar; 1990: 231-232) Naslednje leto je Machiavelli veliko potoval po različnih misijah, odšel je zopet na bojno polje pri Pisi, kjer so Florentinci ponovno doživeli poraz. Po svoji izobrazbi Machiavelli ni bil vojak, a z vojaškimi vprašanji se je moral zaradi službe kmalu seznaniti, če ne prej, takrat, ko je sprejel mesto sekretarja Druge cancellerie, ki je imela v svoji pristojnosti poleg notranjih zadev prav vojsko. Tako je v funkciji vojnega ministra, kot bi danes rekli, Machiavelli nastopil že leta 1498 z vsemi skrbmi, ki mu jih je ta funkcija

nalagala. Tega leta je namreč *signoria* sklenila, da pokori Piso in naredi konec dolgoletni vojni, ki je izčrpavala republiko. Potem, ko so se s posebnim dogovorom z Benetkami zavarovali pred tem, da bi jih te napadle, so Florentinci na jesen 1498 pristopili k pripravam za vojne operacije. Skrbi, ki so sledile taki odločitvi, so padle v prvi vrsti na deseterico, ki ji je bil na čelu Niccolò Machiavelli.

Florentinski sekretar se je lotil najprej organizacije vojske in upravljanja z njo. Po obetajočih uspehih, s katerimi se je začela operacija proti Pisi, je tudi ta ofenziva doživela polom. Za neuspeh so krivili vojskovodjo Paola Vittelija, ki naj bi brez razloga prekinil vojne operacije; Machiavelli ga je dal z zvijačo ujeti, priredili so mu sodni proces in ga usmrtili kot izdajalca. Ko so Florentinci obupali nad lastnimi močmi, so se obrnili na francoskega kralja Ludvika XII., leta 1499 sklenili z njim dogovor s katerim so se zavezali, da mu bodo pomagali v vojni proti neapeljskemu kraljestvu. V zameno za to je francoski monarh dal zagotovilo, da bo prisilil Piso k takojšnji vdaji. Toda republika je kmalu spoznala, da je Francozom le do njenih forintov. Najemniki so le izsiljevali in plenili in ko so naposled prispeli pred pisansko obzidje in ga porušili do take mere, da je kazalo, da jim bo končno le uspelo zavzeti mesto, se je tudi ta napad izjalovil. Pisanci, ki so se bili že pripravljene pogajati o predaji, so se lahko rogali Florentincem in nemoteno hodili ščuvat k uporju še druga mesta. Izkušnje, ki jih je tu doživel, so v Machiavellijevem miselnem svetu zapustile globoko sled. Iz spoznanja, koliko se je zanesti na tujo pomoč in najemnike, se je pozneje izoblikovala temeljna postavka Machiavellijeve vojaške doktrine. (Rakar; 1990: 248-249)

Soderini se je tedaj odločil, da bo uresničil Machiavellijev načrt o ustanovitvi nacionalne milice, ki bi skrbela za mir in bi bila garancija za ohranitev svobode Firenc. Narodna milica bi varovala Firence pred spremenljivimi *condottieri* in njihovimi najemniki, ki so Firencam povzročili več škode kot koristi. Kasneje se je Machiavelli o tem razpisal v spisu *Razprava o vojaški ureditvi Firenc (Discorso dell'ordinare lo Stato di Firenze alle armi)*. Florentinski poslanci so se tedaj odpravili do cesarja v Konstanco z namenom, da ga pridobijo na stran Firenc. Na poti so izvedeli, da so Benečani uspeli premagati nemško armado. Machiavelli je to opisal v traktatu *Oris razmer v Nemčiji (Rapporto delle cose della Magna)*. Firence so se pridružile Cambrajski ligi, od cesar so imele več koristi, med ostalimi tudi pristanek, da lahko Firence osvojijo Piso in v tem pohodu dobijo celo pomoč. Leta 1509 se je Pisa predala Machiavellijevi milici. To ni bil samo uspeh za Firence, ampak tudi za Machiavellija. Prva »nacionalna« vojska Italije je zmagovalno vkorakala na osvojeno ozemlje. Sprva je bila ta

vojska ustanovljena kot obrambna sila. Machiavelli je novačil in pripravljaj svojo milico. Zatem je prebil nekaj mesecev v Franciji, pri Ludviku XII. v Bloisu. Povod za to misijo je bil, da je papež Julij II. razdril zavezništvo z dotedanjimi zavezniki in se združil z Benetkami. Posledica tega je bila povečana napetost med papeško državo in Francijo. Florentinci so želeli izkoristiti situacijo in *signoria* se je ponudila za posrednika med papežem in francoskim kraljem. Machiavelli je rotil *signorijo*, naj se že opredeli med papežem in kraljem, drugače je spopad neizbežen. Firenze bodo v vsakem primeru na slabšem zato, ker jo bo zmagovalec, kdorkoli to bo, poteptal, ker se mu ni poklonila že prej. Čeprav se v taki situaciji ne more taktizirati in sedeti na dveh stolih, je bil Soderini gluh za Machiavellijeva svarila in je vztrajal na svoji politiki ravnotežja med Francijo in Rimom. Kasnejši dogodki so potrdili, da je imel Machiavelli prav. Na poti domov Machiavelli napiše esej *Oris razmer v Franciji (Ritratto delle cose di Francia)*.

Machiavelli odide v Monako, k princu Grimaldiju, potem v Sieno in zopet v Francijo, kjer se je trudil prepričati Francoze, naj ne skličejo koncila v Pisi, kjer so nameravali obsoditi bojevitega papeža zaradi simonije. Soderini je zopet narobe precenil situacijo – najprej je, ob novici, da je Julij II. zbolel, podprl idejo o sklicu koncila v Pisi, ko pa je ta nenadno ozdravel, se je Soderini premislil. To je bil že začetek agonije Florentinske republike. Jezni Julij II. je proglasil interdikt nad Firencami, ter z Benetkami, Španijo in Nemčijo sklenil Sveto zvezo proti Francozom. (Grubiša; 1985: 24-25) Sovražnosti so se stopnjevale in so vedno globlje kompromitirale tudi Firenze. Machiavelliju je uspelo pregovoriti galikanske kardinale, zbrane v Pisi, da zapustijo Toskano in sedež svojega zborovanja prenesejo drugam, papeža Julija pa s tem ni bilo mogoče več pomiriti. Po porazu Francozov so bili florentinski republikani dnevi šteti. Machiavellijeve *milizie* niso mogle biti kos taki sili kot je bila španska vojska, ki je prihajala nadnjo. (Rakar; 1990: 252-253) Francozi so zgubljali boj in Firenze so bile prepuščene na milost in nemilost papežu. Niti hitre priprave na obrambo niso mogle nadoknaditi zamujene priložnosti. Machiavellijeva *milizie* je bila poražena pri Prati in prisiljena v sramoten beg. V taki atmosferi je na sceno stopila Soderinijeva opozicija, kjer je bila najmočnejša stranka Medičejcev, pridružile pa so se še ostale stranke, aristokrati, bogati meščani ter papeževi pristaši. (Grubiša; 1985: 24-25) V paniki, ki je zajela deželo, ko se je razvedelo o strahotnem divjanju španske soldateske v Pratu, so se Firenze vdale brez odpora. Soderini je proti koncu leta 1512 odstopil in se umaknil najprej v Sieno, nato v Dubrovnik. Tak je bil konec najbolj demokratične vladavine, kar jih je poznala florentinska zgodovina. Po kratkem medvladju je istega leta v Firencah prevzel oblast kardinal Giovanni Medici, kasnejši

papež Leon X., ki je spremljal špansko vojsko. Oblast nad Firencami je zopet prišla v roke Medičejcev. (Rakar; 1990: 252-253)

Machiavelli je tedaj naivno poskušal pomiriti duhove. S svojo treznostjo in hladnokrvnostjo je stranki Medičejcev napisal apel, naj ne dopustijo obnovitev oligarhične oblasti in naj bodo prizanesljivi do Soderinija. Ta spis *Ricordo ai Pallechi* ostaja kot simbol Machiavellijeve vere v politični *ratio*. Špansko orožje je prineslo restavracijo Medičejcev, ki so takoj sklicali *Balio* - skupščino meščanov - z namenom, da reorganizirajo državno upravo in sprejmejo sistem, ki ustreza njihovim interesom. (Grubiša; 1985: 26) Machiavelli si je zaman prizadeval, da bi funkcijo, ki jo je tako vestno opravljal dobrih štirinajst let, ohranil tudi v novem režimu. Že po nekaj tednih so ga odstavili. Kmalu za tem je sledil dekret, ki je določal, da za dobo enega leta Machiavelli ne sme zapustiti teritorija florentinske države ter terjati od njega jamstvo v znesku tri tisoč zlatih forintov, vsoto, ki je sam, brez pomoči prijateljev, ne bi zmožgel zbrati. Nato je prišla prepoved vstopa v prostore bivše službe. Ko so odkrili zaroto proti Medičejcem in našli njegovo ime v seznamu možnih simpatizerjev, so ga še zaprli in mučili. Po dvaindvajsetih dneh zapora je bil v splošnem navdušenju, ki je zavladovalo v Firencah, ko je kardinal Medici nasledil na papeškem prestolu Julija II., izpuščen iz zapora, zaman pa je pričakoval naklonjenost Leona X. Bivši florentinski sekretar, »quondam secretarius«, kot se je podpisal v nekem pismu, se je pri štiriinštiridesetih letih težko sprijaznil s spoznanjem, da mu je vrnitev v intenzivno politično dejavnost, ki je skoraj poldrugo desetletje izpolnjevala njegovo življenje, onemogočena za vse večne čase. (Rakar;1990: 153-254)

Ko se je bivši sekretar umaknil v Albergaccio na skromno družinsko posest, se je zelo težko sprijaznil s prisiljenim izgnanstvom. In vendar je Machiavelli razkril najgenialnejši del samega sebe ravno v stvaritvah, ki so nastale v tej samoti, daleč od politične arene, kamor so ga vlekli nostalgčni spomini in nepotešene ambicije. V svojih najglobljih nagnjenih Machiavelli le ni bil človek akcije, ampak človek refleksije. Že v pismih, ki jih je pošiljal vladi z diplomatskih misij, se je neprestano oglašal teoretik: v poročila o dogodkih je neprestano vnašal razmišljanja, iz katerih je mogoče povzeti cel sistem njegove politične doktrine. Kot organizator domače vojske se je tudi praktično angažiral, ko je pisal o vojaški službi, se je spuščal v najmanjše podrobnosti. Machiavelli je bil v prvi vrsti teoretik in tega se je moral tudi sam zavedati. (Rakar;1990: 254-255)

Machiavellijev prisilni izgon je odprl nove razsežnosti v njegovem življenju. (Grubiša;1985: 26) Konec leta 1513 je Machiavelli pisal Vettoriju, da je napisal spis *De principatibus*, v katerem razpravlja o tem, »kaj je vladavina, kakšne vrste so, kako se jih pridobi, kako vzdržuje, in zakaj se jih zgublja«. Istega leta je začel svoj veliki projekt, pisanje razprave o republikah, ki je kasneje postala znana kot *Razmišljanja ob prvih desetih knjigah Tita Livija (Discorsi sopra la prima Deca di Tito Livio)*. Dve leti pozneje je Machiavelli posvetil svoj spis o kneževinah Lorenzu II. Medičejskemu, nečaku velikega Lorenza Veličastnega, z naslovom *Vladar (Il Principe)*. (Grubiša;1985: 26)

Okoliščin, v katerih je nastajalo to delo, ki je bilo natisnjeno šele po avtorjevi smrti, l. 1532, ne bi mogel gotovo nihče podati tako zanesljivo. Machiavelli je najprej *Vladarja* posvetil Giulianu Medičejskemu, ker je Giuliano prej umrl, je knjigo posvetil Lorenzu Medičejskemu. Še bolj kot v posvetilu pa izstopi Machiavellijeva misel na Medičejce v sklepnem poglavju *Vladarja*, kjer avtor poziva znamenito rodovino, naj poprime za vajeti Italije in jo reši iz rok barbarov, zakaj »le-ta bi se spričo svoje sreče in sposobnosti ob božji pomoči in podpori cerkve, katere poglavar je zdaj, lahko postavila na čelo te odreditve«. In pri tem naglaša, da ne ve »ali je vobče kdaj bil za to primernejši čas«, kar utemeljuje tudi z ugotovitvijo, da je sedaj »Italija zdrknila tako nizko«, da »je videti, kako prosi Boga, naj ji pošlje človeka, ki jo bo rešil teh barbarskih grozot in objestnosti /.../ , kako je vsa pripravljena in nared hoditi za praporom, samo če se bo našel nekdo, ki ga poprime«. (Rakar po Machiavelli;1990: 256)

Lorenzo Medičejski je spis sprejel z ravnodušno hladnostjo. Machiavelli je po tihem upal, da bo s pomočjo tega spisa dobil kakšno javno službo. Najbolj vnetim Medičejcem se je Machiavelli zdel nevaren in leta 1516 mu prepovejo javno delovanje. Machiavelli se začne družiti s pisatelji in intelektualci, ki se zbirajo v palači rodbine Rucellai in ki so prišli v zgodovino kot Orti Oricellari. Tu Machiavelli zopet najde zadovoljstvo politične polemike, verbalnih preprirov in političnih razglabljanj. Machiavelli napiše avtobiografsko pesem v tercinah z naslovom *L'Asino (Osel)*. Dve leti kasneje navduši tako svoje prijatelje kot florentinsko javnost s komedijo *Mandragola*, ki je bila vseč tudi medičejskemu papežu Leonu X. V zamahu literarnega ustvarjanja je Machiavelli spisal novelo *Belfagor arcidiavolo*, vključil pa se je tudi v razprave o nacionalnem jeziku s svojim spisom *Razprava ali dialog o našem jeziku (Discorso o dialogo intorno alla nostra lingua)*.

Leta 1519 je umrl Lorenzo II. Medičejski in Machiavelli se je vrnil v politično življenje. Njegov ugled književnika in pesnika je uničil negativno auro in sumničavost, ki sta ga spremljali. Medičejci so se omehčali, kajti spoznali so, da Machiavelli niti ni tako nevaren kot so mislili. Kardinal Giulio Medičejski je v imenu papeža prosil Machiavellija za mnenje, kako naj reformirajo politično življenje v Firencah. Machiavellijev odgovor je bil objektiven, nikakor pa ne servilen. Izhajal je iz tega, da so si tudi Medičejci prizadevali za obnovo republikanske institucije. Spis *Razprava o florentinskih dogodkih po smrti mladega Lorenza Medičejskega* (*Discursus florentinarum rerum post mortem iunioris Laurentii Medices*) je ponovno poudaril pomembnost politike kot avtonomne znanosti za Machiavellija. V tem času je končal s pisanjem *Razmišljanj*. V tako plodnem ozračju je Machiavelli začel pisati *Umetnost vojskovanja* (*Dell'arte della guerra*).

Vendar pa je Machiavelli hrepenel bolj po politični aktivnosti kot po literarni slavi. Njegov predlog reforme ni bil sprejet. Za tolažbo je dobil od florentinskega trgovca nalogo, da odide v Lucco in zaščiti interese florentinskih trgovcev, ki so tam doživeli bankrot. V času te misije je napisal biografijo Castruccia Castracania (*Vita di Castruccio Castracani*), ki je naletela na odobravanje florentinske kulturne javnosti. Po vrnitvi je napisal *Pregled lukanskih dogodkov* (*Sommario delle cose della citta di Lucca*). Tisti, ki so bili naklonjeni Machiavelliju, so se pri Medičejcih trudili, da bi našli delo zanj. Ti poskusi so bili uspešni in Machiavelliju so zaupali pisanje o zgodovini Firenc. To delo je pisal pet let in papež je bil zadovoljen z *Zgodovino Firenc* (*Istorie Fiorentine*) in mu podvojil honorar. Machiavellijeva literarna slava je osvojila Italijo. Giulio Medičejski, ki je postal papež pod imenom Klement VII., je prejel od Machiavellija *Zgodovino Firenc* in skupaj z njo predlog o ustanovitvi močne italijanske nacionalne policije, ki bi se lahko uspešno uprla tujim vojskam, ki ogrožajo papeža. Odhod k papežu v Rim je pomenil veliko rehabilitacijo za Machiavellija. Zaupana mu je bila tudi misija v Benetke. Leta 1526 je predlagal ustanovitev novega komisariata z imenom Peterica prokuratorjev obzidja, ki je bil zadolžen za obrambo Firenc, Machiavelli pa je bil imenovan za enega od prokuratorjev. Končno je Machiavelli zopet koristen svojemu mestu. Predlagal je ukrepe za povečanje obrambnih sposobnosti Firenc, odšel je v Urbino k poveljnikom Svete zveze (ki so jo sestavljali papeška država, Francija, Benetke in Milano) z namenom, da jih nagovori na odločnejše vojaške operacije zoper cesarja Karla V. Ko se je že zdelo, da je sreča zopet na Machiavellijevi strani, je spet prišlo do preobrata. Karl V. je bil močnejši - cesarjevi *landsknechti*, izbrana pehota, ki ji Italijani rečejo *lanzichenecchi*, vstopijo leta 1527 v Rim in ga temeljito izropajo. Papež je bil popolnoma poražen. (Grubiša; 1985: 27-28)

Še istega leta pride v Firencah do upora zoper Medičejce. Nasprotniki jih preženejo iz mesta. Ponovno se vzpostavi republika in republikanske institucije. Zadovoljen z dogodki se Machiavelli vrne v Firence, vendar ga nova oblast sprejme z dvomom: preveč se je kompromitiral z Medičejci. Ko so izbirali šefa Druge cancellerije, službe, ki jo je Machiavelli opravljal od leta 1498 do 1512, je bil Machiavelli prepričan, da bo sedaj zmagal politični *ratio*. Verjel je, da bo za svoje nesebično služenje domovini dobil službo nazaj. Machiavelli se je zavedal svoje republikanske opredelitve in principov, ki jih je nemalokrat javno predstavil in ki so bili znani njegovim prijateljem, intelektualni javnosti in vsakemu izobraženemu Florentincu. Z upanjem, da bo dobil svojo staro službo nazaj, se je prijavil na razpis, vendar zaman. Na to mesto je bil ponovno izbran Francesco Tarugi, ki je to delo opravljal v času Medičejcev! Machiavelli je doživel še eno razočaranje. Umrli je samo deset dni po tem dogodku, 21. junija 1527. Na smrtni postelji se pošali z zgodbo, da je sanjal, da je umrl in je prišel v nebo, kjer je videl zbrane siromake in bednike. Razložili so mu, da so to siromašni po duhu, ker »je njihovo cesarstvo nebeško«. Machiavelli se je obrnil k drugi skupini, kjer je prepoznal nekatere učenjake. To so bili posvetni modreci, ki jim je namenjen pekel. »V tem primeru grem z njimi. Vsaj dolgčas mi ne bo«, je bila poslednja Machiavellijeva šala, dokaz, da ni izgubil smisla za humor niti v poslednjih trenutkih življenja. (Grubiša; 1985: 28-29)

II. DEL

V drugem delu naloge se bom ukvarjala s politično mislijo Niccolòja Machiavellija. Moja delovna hipoteza je, da bom poskušala ovreči trditev, ki jo pripisujejo Machiavelliju (ki je leta ni nikoli izrekel): da cilj opravičuje sredstva. Naloga bo temeljila na dveh poglavitnih delih Machiavellija, *Vladarju* in *Razmišljanjih*, pa tudi na preostalih delih, kjer se bodo dotikala dokazovanja hipoteze.

Že v prvem delu diplome sem pisala o zgodovinskem obdobju, v katerem je Machiavelli živel, o okoliščinah, v katerih je napisal svoja dela in komu so bila leta namenjena. Če pozorno beremo avtorja in njegov življenjepis, ugotovimo, da je bil velik patriot, ki je delal v državni službi kot diplomat ter iskal rešitev za razkosano Italijo, ki so jo nenehno oblegali tujci, požrešni papeži in cesarji. Po drugi strani lahko opazimo, kako avtor s precizno natančnostjo opazuje in proučuje politične dogodke in jih zna smiselno, s preprostim jezikom, prenesti na papir. Vendar je za razliko od večine, ki so pisali pred njim in mnogi za njim, pustil ob strani moralno. Bil je prvi, ki je pisal izključno o politični sferi. Machiavelli v svojih delih izhaja iz človekove narave, ki da je slaba. Ravno to je razlog, da v politični sferi ne razglablja z moralno komponento in ravno to je razlog, da je začetnik sodobne politične misli¹².

¹² Znotraj znanosti o politologiji prevladujejo različni pristopi razumevanja politike. Realističen pristop – v smislu pojasnjevanja prakse in na podlagi tega oblikovanja teorije – je imel in ima vpliv še danes. Ker je tudi za sodobne realiste malo bistveno novega na svetu, se le ti pri svojih utemeljevanjih in sklepanjih o sedanosti brez oklevanja naslanjajo na misli Tukidida ali Svetega Avguščina, na misli Machiavellija ali Hobbesa. V nasprotju z idealisti-utopisti, optimisti in reformatorji vseh vrst realisti pravijo, da razumejo in tolmačijo svet takšen, kot je. Tako razumevanje je zato izhodišče za vse njihove ideje. (Simoniti, 1995:3-4) Osnovne ideje in podmene realistov so: 1) pesimističen pogled na človekovo naravo; 2) prepričanje, da so mednarodni odnosi konfliktni in se rešujejo z vojno; 3) pomembnost nacionalne varnosti in preživetja države; 4) osnoven dvom, da je napredek v mednarodni politiki lahko primerljiv s tistim v domačem političnem življenju. Realisti smatrajo, da je človek v osnovi enak kjerkoli na svetu. Tako je želja, da bi užival korist nad drugim ter da bi se izognil nadvladi nad seboj, univerzalna. Politika je boj za oblast nad človekom. Tukidid, Machiavelli, Hobbes ter vsi pravi klasični realisti so bolj ali manj istega mnenja. Verjamejo, da so bistvena razmišljanja politične aktivnosti: cilj moči, sredstva moči in uporaba moči. Mednarodna politika je »politika moči«: arena rivalstva, konfliktov in vojn med državami... Država je prevladujoč akter v svetovni politiki, nad katero ni višje avtoritete, kjer ni svetovne vlade. Mednarodni odnosi so odnosi med državami. Vsi ostali akterji v svetovni politiki – posamezniki, mednarodne organizacije itd. – so manj pomembni ali nepomembni. Glavna naloga zunanje politike je načrtovati in braniti državne interese v svetovni politiki. Vendar si države niso enakovredne: obstaja mednarodna hierarhija moči med državami. Najpomembnejše države v svetovni politiki so velike sile. Bistvo realistične ideje in glavna naloga države pa je nacionalna varnost in preživetje države. Realisti menijo, da se v svetovni politiki ne more zgoditi nobena napredna sprememba, ki bi jo lahko primerjali z razvojem, značilnim za domače politično življenje. V realistični teoriji mednarodnih odnosov moramo ločevati med klasičnim realizmom in sodobnim realizmom. Klasičen realizem je eden izmed 'tradicionalnih' pristopov do mednarodnih odnosov. Klasični realisti so živeli v različnih zgodovinskih obdobjih; od starih Grkov do današnjih časov. Sodobni realizem je sodobna doktrina

V nadaljevanju bom razdelila nalogo na več poglavij, ki se opirajo na temeljne izhodiščne točke Machiavellijeve politične misli. Poskusila bom ugotoviti, kaj pomenita pojma politika in morala ter razjasniti nejasnosti v zvezi z razumevanjem le-tega v odnosu do Machiavellija. V četrtem poglavju bom pisala o nujnosti nacionalne države in potrebi, da je ločena od Cerkve. Ta ideja igra ključno vlogo v Machiavellijevi politični misli, saj je Machiavelli ločil posvetno in cerkveno. Zanimalo me bo tudi, zakaj je Machiavelli smatral, da je nacionalna vojska potrebna Italiji in kakšno vlogo ima v odnosu do suverene države. Pisala bom tudi o tem, kakšen naj bo vladar, kaj se pričakuje od njega ipd. V zadnjih dveh podpoglavjih bom pisala o temi, ki je značilna za Machiavellijevo in renesančno razmišljanje. O vlogi vrline (*virtù*) ter sreče/usode (*fortuna*) v politični dinamiki. V politični sferi govori Machiavelli o posebni vrline, ki je značilna za uspešnega vladarja - *virtù*. Prepozna pa tudi *civic virtù*. Na politično dinamiko pa vpliva tudi *fortuna* - splet okoliščin ali višjih sil. Kako se boriti s *fortuno*, v kakšnem odnosu je le ta z *virtù*, o vsem tem je razmišljal Machiavelli.

Značilen in pomemben element Machiavellijevega pisanja je, da je svoja dela posvetil »svojemu« vladarju, zato ves čas vladarju razkriva svoje znanje in mu daje koristne nasvete na njegovi »trnovi poti«. Je vladarjev svetovalec, njegova desna roka, ki mu služi kot pomoč in podpora do uspeha. Do uspeha, ki bo obrodil plodove za vse.

3. POLITIKA IN MORALA

Povsod, kjer še ne morejo misliti *kavzalno*, mislijo *moralno*.

(Nietzsche, 1991: 190)

Beseda politika ima dokaj različne pomene. Tako lahko pomeni politika človeško dejavnost nasploh, posebno kadar pri tem mislimo na dve določili te dejavnosti: javnost in skupnost. Aristotel je zato človeka imenoval »zoon politikon« - politično živo bitje. Največkrat pa izražamo s to besedo dejavnost, ki jo opravljajo politiki »po poklicu«, v službi splošne

mednarodnih odnosov: njen pristop je znanstven in se osredotoča na mednarodni sistem ali strukturo. V glavnem je ameriškega izvora. (Jackson, Sorensen, 1999: 68)

blaginje in zato to dejavnost določajo ustrezni nameni, nagibi, izbire in odločitve za izbrane cilje. (Grmič; 1997: 7-8)

Predmet, s katerim se ukvarja politična znanost se od predmetov, s katerim imajo opravka naravoslovci, razlikuje tudi v tem, da se ta predmet družbeno spreminja in ima zato lahko glede na prostor in čas različen značaj. Če pa je različna politična dejanskost, potem je logično sklepati, da en in isti pojem ne more dati enako dobre slike različnih dejanskosti. Problem si lahko predočimo s pomočjo političnega pojmovanja oblasti. Italijanski politični teoretik Niccolò Machiavelli je bržkone prvi teoretik novega veka, ki je politično dosledno poskušal dojeti z vidika moči/oblast. V Italiji svojega časa je doživljal zlom dotedanjega srednjeveškega političnega reda. Za ostrega opazovalca politične dejanskosti, kar je Machiavelli vsekakor bil, če je hotel dojeti politiko takšno, kot je bila v resnici, je bila samoumevna odločitev, da postavi idejo oblasti/moči v središče svojih razmišljanj. Kajti v časih preobrata, v katerih ni več nobene notranje ali zunanje varnosti, vstopa v politiki vidik moči in oblasti na dan neprikrit in razgaljen. In boj za oblast ima tako močno senco, da ta prikriva vse druge momente političnega delovanja. (Rohe; 1997: 39)

Politika je oblast in vladavina, toda razen tega je (praviloma) tudi konflikt interesov, skupni blagor, država, politični sistem itd. (Rohe; 1997: 42-44) Povsem »objektivna« podoba politike ne obstaja, ker ne obstaja popolnoma objektivna politika. Odkar ljudje razmišljajo o politiki, se odločajo za eno izmed dveh razlag, ki sta si diametralno nasprotni. Za nekatere je politika predvsem boj in bojevanje, oblast pa naj bi posameznikom in skupinam, ki se dokopljejo do nje, zagotavljala nadvlado nad družbo in jim nudila vse koristi, ki iz tega izhajajo. Za druge je politika prizadevanje, da bi zagotovili red in pravičnost, oblast pa naj bi omogočala zadovoljevanje splošnih interesov in skrbela za splošno dobro, ne pa se potegovala za koristi posameznikov. Za prve politika služi ohranjanju privilegijev manjšine na škodo večine. Za druge je politika sredstvo, ki omogoča vključitev vseh posameznikov v skupnost ter ustvarjanje pravične družbe, o kateri je govoril že Aristotel. Privrženost eni ali drugi tezi je delno pogojena z družbenim položajem. Za posameznika in razrede, ki so tlačeni, nezadovoljni, revni, nesrečni in ne verjamejo, da oblast zagotavlja pravičen red, je politika boj. Nasprotno so posamezniki in razredi, ki jim gre dobro, ki so bogati in zadovoljni - zanje je politika ohranjanje obstoječega stanja. (Duverger, 1997: 76-77)

Vedno izpostavljena tema zadeva razmerje med moralo¹³ ali etiko in politiko. To razmerje je eno ključnih področij politične kulture. Lahko bi rekli, da imamo opraviti s političnimi kulturami, ki na eni skrajnosti politiko rezonirajo, kot da je morala, ki politiki ne priznajo samosvojesti, in na one, ki v drugi skrajnosti zanikajo samostojnost ali relevantnost morale v politiki. Po slednji predstavi je politika zgolj igra moči in instrumentalizacije razpoložljivih ljudi ter drugih virov za doseganje ciljev. (Lukšič; 1997: 199) Italijanski politični analitik Bobbio ugotavlja, da se vprašanje razmerja med moralo in politiko ne razlikuje od vprašanja razmerja med moralo in vsemi drugimi človekovimi dejavnostmi. Na vseh teh različnih področjih človekove dejavnosti gre vselej za enako vprašanje: za razlikovanje med tistim, kar je moralno dopustno ter tistim, kar je moralno nedopustno.

Vprašanje razmerja med etiko in politiko je toliko bolj tehtno zato, ker so zgodovinske izkušnje pokazale, da se je tudi obča presoja sprijaznila z dejstvom, da se politik lahko vede na način, ki se razhaja z občo moralo. Dokazovale so torej, da se lahko dejanje, ki v morali velja za nedopustno, v politiki obravnava in ceni kot dopustno, skratka, da se politika podreja kodeksu pravil ali normativnemu sistemu, ki se razlikuje od kodeksa ali normativnega sistema moralnega vedenja in je z njim delno nezdržljiv. Ko je Machiavelli Cosimu de'Medici pripisal izrek, po katerem državam ni moč vladati z »očenašem v roki«, je pokazal, da po njegovem mnenju in siceršnjem prepričanju politik ne more razvijati svojega delovanja tako, da upošteva smernice prevladujoče morale, ki se v krščanski družbi ujema z moralo evangelija. Če preskočimo v naš čas, Jean Paul Sartre v zelo znani drami *Umazane roke* zagovarja, ali bolje, polaga v usta enemu od svojih junakov zagovor teze, po kateri si tisti, ki se ukvarja s politično dejavnostjo, ne more kaj, da si ne bi umazal rok (z blatom, pa tudi s krvjo). (Bobbio, 1997: 320-321)

¹³ Kaj je morala? Stres pravi, da »med vprašanja, ki človeka najbolj vznemirjajo, gotovo sodi moralno vprašanje. Zastavljamo si ga vsakokrat, ko se vprašamo: Kaj moram narediti, kaj je prav in kaj je moja dolžnost?« (Stres, 1999: 5) Moralo lahko opredelimo kot določeno in konkretno vsoto pravil in norm človekovega ravnanja. Ta pravila veljajo za brezpogojno obvezna in obče veljavna. V resnici pa obča veljavnost moralnih pravil ni tako nesporna. Pri različnih družbenih skupinah in v zgodovinskih trenutkih srečujemo različna moralna navodila, vsaka od teh skupin pa navadno meni, da so njena moralna pravila obče veljavna in brezpogojna. V vsakdanjem pogovornem jeziku moralo pogosto imenujejo tudi etika. Izraz morala ostaja v veljavi za določena življenjska pravila, zapovedi in norme, posebno še, če so vezane za določen nazor ali izročilo. Izraz *etika* pa označuje tisto bolj izvorno človekovo moralno zavest, da ni vseeno, kako živimo in delamo. To je najsplošnejša zavest, da dolžnosti in obveznosti so. Ker se tega zavedamo, imamo etično držo. To splošno etično ozadje je izvir konkretnih moralnih zapovedi in norm. (Stres, 1999: 10-12) Etično vedenje ni znanje o tistem, kar obstaja, kakor obstajajo razne stvari. Etika govori o tem, kaj *naj bi bilo*, kar *bi moralo biti*, ne pa o tem kaj dejansko je. (Stres, 1999: 19)

Razprave o razmerju med moralo in politiko se začnejo z Machiavellijem. Kot ugotavlja Gramsci, je »veličina Machiavellijevega dela ravno v razlikovanju med politiko in moralo«. Prav zato je Machiavelli paradigmatičen primer. O njegovem delu sta se od sredine 16. stoletja do danes oblikovali dve diametralno nasprotni interpretaciji. Prvi tip interpretacije je iz Machiavellija naredil najbolj osovraženo ime v svetovni literaturi v moralnem svetu. Machiavelli je bil razglašen za očeta krivoverstva, častihlepja, hinavščine, maščevanja, varanja. Rimska cerkev je na Machiavellijeva dela razglasila anatemo. V svetovni literaturi je Machiavelli posodil ime prisposodbam zla, hudiča, lopova. Ta interpretacija je ustvarila pojem makiavelizma, ki tudi v slovenskem jeziku pomeni zvijačno, zahrbtno, verolomno in brezobzirno politiko. Drugi veliki tok interpretacije se je razvil predvsem v filozofiji. Bacon je Machiavellija hvalil, ker je odkrito in iskreno govoril in opisoval tisto, kar ljudje delajo, in ne tistega, kar naj bi delali. Spinoza je v Machiavellijevem delu videl namen poučiti ljudi, naj bodo previdni, ko zaupajo svojo srečo in blagostanje samo enemu človeku. Tudi Fichte se je navduševal nad Machiavellijevim realizmu in ga branil pred moralnimi obtožbami. Herder in Hegel sta opozarjala, da je Machiavellija treba brati iz njegovega časa in pri tem poantirala njegovo željo po združitvi kneževin na apeninskem polotoku. (Lukšič, 1997: 199)

Machiavelli je uvidel pomen politike v sodobnem svetu in bil prvi, ki je poudaril pomen sredstev za uresničitev človekovih interesov. Istočasno se je zavedal, je potrebno omejiti tiste interese, ki škodijo *vivere civile* - političnemu življenju. Njegov pogled na človeka je bil pesimističen – človek je sebično bitje, ki gleda samo na svoje dobro in na užitke. Brez politike bi človek ostal zloben, egoističen posameznik, ki skrbi samo zase, zato pravi, da posameznik rabi državo, ki bo omejila njegove interese ter vzpostavila ravnotežje interesov. Živeti v skupnosti pomeni omejiti lastne egoistične interese, odpovedati se delu lastnih interesov v korist interesov drugih članov skupnosti. Življenje v skupnosti se ne uresničuje s tem, da uresničimo določene moralne kategorije (kot so dobro, čast, vrlina ipd.), ampak je politično življenje tisto, ki uresničuje obči interes. Le-ta pa se najbolje uresničuje v državi. Machiavellijev moralni kodeks izhaja iz »objektivne dejanskosti sveta«, iz dejstva, da človek lahko postane boljši samo v politični skupnosti. (po Grubiša, 1985: 52)

Pa si podrobneje pogledjmo razlog za Machiavellijevo moralno oporečnost. V XV. poglavju *Vladarja* argumentira svoje pisanje: »A ker je bil moj namen napisati nekaj koristnega za tistega, ki kaj razume, se mi je zdelo primernejše odkrivati tisto, kar je dejansko res, ne pa tisto, kar si glede tega kdo izmisli. Mnogi so si zamišljali republike in monarhije, ki jih v

resnici nikoli ni nihče videl ne poznal. Vendar je razdalja med tem, kako se živi, in tem, kako naj bi se živelo, tolikšna, da se tisti, ki zanemari, kar se dela, za tisto, kar naj bi se naredilo, prej nauči, kako propade, kakor pa, kako se ohrani.» (Machiavelli, 1990: 56) S to izjavo Machiavelli izrecno pove, da se bo v svojem pisanju omejil od idealizma. Kajti Machiavellijev pogled na človeka je pesimističen. Menil je, da se človekov karakter lahko spreminja, medtem ko je mnenja, da je človekova narava fiksna. Moramo razumeti razliko med oblikovanjem karakterja in človekovo naravo. (Coleman, 2000: 252) »*O ljudeh namreč na splošno lahko rečemo, da so nehvaležni, muhasti, hinavski in potuhnjeni, da beže pred nevarnostmi in so pogoltni na dobiček. Dokler jim izkazuješ dobrote, so vsi tvoji: ponujajo ti kri, premoženje, življenje in otroke, dokler vsega tega ne potrebuješ, ... ko se stiska približa, odpadejo.*« (Machiavelli, 1990: 61) Takšno videnje človeka je oblikovalo Machiavellijevo politično misel.

Preden podrobneje pogledamo *Vladarja* in ga primerjamo z *Razmišljanji*, moramo pripomniti, da njun namen ni v tem, da bi dajala nasvete o tem, kaj je zlo, dobro, ali izprijenost in vrlina. V obeh delih je politična moralna podstat enaka. (Coleman, 2000: 248) Ločevanja med dobrim in zlom ostaja pri Machiavelliju vseskozi naglašeno. Alternative, ki jih renesančni mislec postavlja pred vladarja, so vedno deležne jasne etične opredelitve. Izrazi, ki jih rabi, ne dopuščajo nikoli dvoumja: krutosti reče krutost, verolomnosti verolomnost, tudi ko izrecno odsvetuje usmiljenje in zvestobo. (po Rakar, 1990: 261) Poglejmo si podrobneje VIII. poglavje, kjer Machiavelli govori o tistih, ki so se na oblast povzpeli s hudodelstvi¹⁴ ter racionalno loči »dobro« in »slabo« ter ugotavlja kakšne so socialne in politične posledice teh del. »*Ko bom govoril o prvem načinu (o hudodelstvu, op.a.) se bo na dveh zgledih, enem starem, drugem sodobnem, pokazalo, zakaj po mojem zadošča, da ju tisti, ki mu utegne biti potrebno, posnema, pri tem pa se nikakor ne bom spuščal v zaslužnosti takega ravnanja.*« Nato navaja primer Sicilca Agatoklesa, ki »*je iz zasebnika iz najnižjih plasti ljudstva in iz najbolj zanikrnih razmer postal sirakuški kralj. Bil je lončarjev sil in je zmeraj, ne glede na leta, živel malopridno življenje, vendar je svojim malopridnostim pridružil tolikšno silo duha in telesa, da se je tedaj, ko se je uдинjal v vojaško službo, po stopnjah povzpel do vrhovnega poveljnika sirakuške vojske. Ko se je na tem položaju utrdil in ko je sklenil, da postane vladar... je lepega jutra sklical sirakuško ljudstvo in senat, kakor da se mora z njima pomeniti*

¹⁴ Machiavelli pravi, da zasebnik lahko pride na oblast s pomočjo svoje podjetnosti, sreče, s hudodelstvi ali pa s podporo sodržavljanov. (glej v Machiavelli, 1990: 33)

glede zadev, ki se tičejo republike, in na dogovorjeno znamenje so njegovi vojaki pobili vse senatorje in največje bogataše».

Naprej Machiavelli razmišlja o »dobrem« in »slabem«: *»Kdor bo torej tehtal njegova dejanja in življenje, ne bo videl nič ali le malo reči, ki jih lahko pripiše sreči. Kakor rečeno, se na vlado ni povzpel zavoljo naklonjenosti kogar si že bodi, marveč po vojaških činih, ki si jih je prislužil v neštetih tegobah in nevarnostih, na njej pa se je obdržal z mnogimi odločnimi in nevarnimi sredstvi. Tega, če kdo pobija svoje državljane, izdaja prijatelje, ne drži besede in je brez usmiljenja in brez vere, **ne moremo imenovati krepost; vse to ti pripomore do vlade, ne pa do slave.** Če namreč pretehtamo Agatoklovo odločnost, kadar je nevarnosti tvegala in kadar se je iz njih motal, in veličino njegovega duha, ko je prenašal sovražno srečo in ji je bil kos, ni jasno, zakaj bi ga morali soditi, da je slabši kakor kateri si bodi preimeniten vojskovodja, **njegova zverinska okrutnost, nečlovečnost in nešteta hudodelstva pa vendarle ne dopuščajo, da bi ga slavili med odličnimi možmi.** Spričo tega ne moremo pripisati sreči ali osebnim vrlinam tega, kar je dosegal brez prve ali drugih.»* (Machiavelli, 1990: 33-34, podarila T.N.)

Colemanova je mnenja, da po Machiavelliju, vrline in grehi obstajajo, ampak kaj ti pomenijo komurkoli, je odvisno od okoliščin v katerih so dejanja izvedena, sodbe o osebah pa pridejo kasneje. Vrline torej niso stvar teoretičnega, ampak praktičnega razuma. (Coleman, 2000: 248) Politična moralnost oziroma tisto, kar smatramo za dobro v politiki, se razlikuje od osebne morale. Machiavelli ni nikoli zahteval, da naj vladar vedno živi v skladu s krščanskimi idejami usmiljenja, žrtvovanja, milosti, odpuščanja sovražnikom itd. (Edler po Berlin, 1986: 424) Toda Machiavelli tudi nikoli ni bil mnenja, da lahko vladar uspe pri doseganju svojih ciljev z obnašanjem, ki bi bilo čisto nasprotno obnašanju dobrega kristjana. (Eldar, 1986: 424)

Najbolj sporno poglavje Machiavellijevega *Vladarja* je XVIII.¹⁵: *»Vedeti namreč morate, da sta dva načina boja: prvi z zakoni, drugi s silo. Prvi je lasten človeku, drugi živalim, toda ker prvi mnogokrat ne zadošča, se je treba zateči k drugemu. Zategalj je za vladarja potrebno, da zna dobro rabiti žival in človeka. ...mora med živalmi posnemati lisico in leva, kajti lev se ne ubrani zank, lisica pa se ne ubrani volkov. Spričo tega je treba biti lisjak, da ne spregledaš pasti, in lev, da preplašiš volkove.... Ko bi bili ljudje povsem dobri, bi tale nauk ne bil dober; ker pa so malo prida in ker ti ne bodo držali besede, je tudi ti njim nikar. Treba je vedeti, da*

¹⁵ Machiavelli N.: *Vladar: Kako naj bodo vladarji mož beseda?* (1990: 63-65)

vladar, posebno tisti, ki je komaj zavladal ne more spoštovati vseh reči, zavoljo katerih veljajo ljudje za dobre, ker je, da se obdrži na oblasti, često prisiljen delati proti zvestobi, proti milosrčnosti, proti veri....ne gre zanemariti dobrega, če more, vendar mora v sili znati zabresti tudi v húdo.» (Machiavelli, 1990: 63)

Čeprav maksime »cilj posvečuje sredstva« v dobesedni obliki pri Machiavelliju ni moč najti, pa jo imajo ponavadi za ekvivalent tistega odstavka iz XVIII. poglavja *Vladarja*, v katerem postavlja vprašanje, ali so vladarji dolžni spoštovati pogodbe: *»Glede tega bi lahko navedel nešteto sodobnih primerov in pokazal, koliko mirovnih pogodb in koliko obljub je postalo neveljavnih in praznih, ker vladarji niso bili mož beseda; kdor je znal bolje lisjčiti, jo je tudi boljše odrezal. Vendar je treba znati to naravo dobro prebarvati in biti velik hinavec in potuhnjenec...«* (Machiavelli, 1990: 64) Iz tega odstavka jasno izhaja, da je tisto, kar v vedenju državnika kaj velja - cilj - velika reč, za doseganje cilja pa so dopuščena dejanja, kot je nespoštovanje sklenjenih pogodb. Drugi, moralni kodeks, ki zavezuje smrtnike, pa to obsoja. Odgovor na to je moč najti že proti koncu istega poglavja, kjer je rečeno, da je za vladarja pomembno, da »zmaga in ohrani državo«. Še bolj jasen in celovit odgovor pa je moč najti v odstavku v *Razmišljanjih*, v katerem na razviden način povečuje teorijo ločevanja: *»Kjer se odloča izključno o blaginji države, ni prostora za nikakršen razmislek o pravičnem in nepravičnem, o usmiljenem in okrutnem, o hvalevrednem in sramotnem; nasprotno je treba odriniti ob stran vse drugo in stopati v vsem za tisto stranko, ki rešuje življenje in ohranja svobodo«.* (Bobbio, 1997: 337-338)

Cassirer očita Machiavelliju, da ravnodušnostjo kaže poti in načine, s katerimi se doseže in ohranja politična moč, niti enkrat pa ne omeni pravilne uporabe te moči. (po Cassirer, 1972: 156) Ko razglablja o odnosu med cilji in sredstvi, Machiavelli nikoli izrecno ne trdi, da cilj opravičuje sredstva. V ospredju je bolj vprašanje, ali se politični cilj oziroma uresničitev skupnega interesa da vedno doseči z »dobrimi« sredstvi. (po Grubiša, 1985: 53) Machiavellija ne zanimajo vprašanja moralnosti ali nemoralnosti postopkov pri doseganju teh ciljev, temveč samo vprašanja njihove učinkovitosti. (Makarovič, 1994: 642) Machiavelli ni napadel moralnih načel. Na terenu morale je pustil moralne kriterije pri miru. Ko *Vladarja* beremo kot tekst o dogajanjih na terenu politike, tedaj nas moralne sodbe zanimajo samo še kot elementi politike - ali je to, da je nekdo dober, politično učinkovito ali ne. (Lukšič, 1997: 199) Vsakdo ve, kaj je dobro, in tudi Machiavelli to ve. Machiavellija pa teren morale ne vznemirja. Zanima ga teren politike. Zanima ga, kateri vladarji in kako so naredili in lahko naredijo

velike stvari, ne pa kakšen mora biti vladar, da bo ustrezal morali. Zato meni, da so pri politikih vredni ne njihovi zločini, temveč njihove napake. (Lukšič, 1997: 200)

Potrebno je poudariti, da se, ko govorimo o morali v njenem razmerju s politiko, sklicujemo na družbeno in ne na individualno moralo, se pravi na moralo, ki zadeva tisto delovanje posameznika, ki posega na področje delovanja drugih posameznikov, in ne delovanja, ki se nanaša denimo na ukrepanje v zvezi z izpopolnjevanjem lastne osebnosti, ne glede na posledice, ki bi jih utegnilo imeti uresničevanje tega ideala popolnosti za druge. Tradicionalna etika je obveznosti do drugih vedno razlikovala od obveznosti do samega sebe. V razpravi o vprašanju morale v politiki gre izključno za obveznosti do drugih. (Bobbio, 1997: 322) Čeprav praksa dokazuje pogosto drugače, najbrž noben politik ne bi hotel trditi, da se v svojem političnem življenju ne ozira na moralo, temveč samo na uspešnost svojih odločitev ne glede na to, ali so etično dobra ali slaba, saj bi s tem spodkopaval svoj ugled pri ljudeh. Res pa je tudi, da so bili v zgodovini vedno primeri skrajnega pretiravanja v tem pogledu, se pravi primeri moraliziranja politike, ki so nujno vodili v nasprotje. (Grmič; 1997: 7)

Machiavelli je dajal napotke vladarju, kako naj vlada, da bi ohranil oblast, kajti, če se ne bo držal določenih pravil, bo oblast izgubil. Na njegovo mesto bo prišel drugi, ki bo vladal po določenih pravilih in bo končno tudi obdržal oblast. Vendar tisto kar skrbi Machiavellija je, ali bo vladar deloval v dobro lastne države? Zato vladarju predlaga cilj. Najvišji vladarjev cilj naj bi bil delovati v dobro lastne države, lastnega naroda. Za konec lahko zaključimo, da ko proučujemo politične dogodke, tako iz prejšnjih časov kot današnje, lahko ugotovimo, da se včasih določeno vladarjevo ravnanje zdi moralno, vendar je moralnost (navzven) sekundarna, saj je v tistem trenutku pragmatična. Zato se pojavi dispariteta: morala ima pri ljudeh prizven univerzalnega, pa vendar je v resnici partikularnega značaja. Oppenheim zato opozarja, da ne obstajajo objektivna merila, s katerimi bi odpravili bistvena moralna nasprotja. Pregovor, da »moral bi« pomeni »lahko bi«, razlaga v pragmatičnem smislu, da je relevantno svetovati nekomu, naj ravna na nek način samo, če lahko tako ravna, v praktičnem in dobesednem smislu. Zato nima smisla, da bi izbiro praktično nujnega ali praktično neizogibnega cilja ocenjevali kot pravilno ali napačno. (Oppenheim, 1998: 46- 47)

4. IDEJA O NACIONALNI DRŽAVI, LOČENI OD CERKVE

»Vsak naj se podreja oblastem, ki so nad njim. Ni je namreč oblasti, ki ne bi bila od Boga. Kdor se torej upira oblasti, se upira redu, ki ga je določil Bog. Tisti, ki se upirajo, pa si bodo nakopali obsodbo. Oblastnikov se namreč ni treba bati, kadar delamo dobro, ampak kadar delamo hudo. Hočeš, da ne bi imel strahu pred oblastjo? Delaj dobro, pa boš imel od nje priznanje«.

(Rim 13: 1-3)

Italijanske države v petnajstem stoletju bi lahko razdelili na monarhije in republike. Vendar je znotraj teh kategorij obstajala velika raznolikost »ustavnega« ustroja. Samo kneževina Neapelj je ustrezala zahodnemu tipu evropske monarhije. Ostale države, z izjemo papeške, so bile občinskega ali fevdalnega izvora. Vodilni republikani sta bili Benetke in Firence. Benetke so imele aristokratski ustroj, Firence pa so imele republikanske institucije, ki so izvirale s konca XIII. in začetka XIV. stoletja. To ureditev so spodrinili Medičejci leta 1458 in zavladali pod Lorenzom de' Medici. (Burns, 1994: 30) Nastanek centraliziranih monarhij v Franciji, Angliji in Španiji je pomenil odločilen prelom s piramidalno, razdrobljeno suverenostjo srednjeveške družbene formacije¹⁶, z njihovimi stanovi in vazalnimi sistemi. (Anderson, 1992: 15)

¹⁶ Če na kratko povzamemo zgodovinski razvoj državnega sistema. Do 5. stoletja je bil sistem izrazito hegemonski. Sila na vrhu je bila rimsko cesarstvo, ki je postavljalo pogoje mednarodne ureditve (Pax Romana). Po razpadu cesarstva (leta 476) so bila barbarska plemena, ki so pregazila rimske naselbine, organizirana le na lokalni ravni in ne na ravni večjih političnih tvorb. Vse do leta 800 je deloval zapleten sistem nehierarhiziranih fevdalnih enot brez izrazite prevladujoče sile. Šele frankovsko cesarstvo Karla Velikega je začelo zamejevati tisto geopolitično enoto, ki jo danes imenujemo Evropa. Cesarstvo je postalo največja sila v (zahodni) Evropi in z njo se je lahko primerjalo le bizantinsko cesarstvo (na Vzhodu). Evropska (zahodna) hegemonija cesarstva je trajala le še nekaj let po Karlovi smrti, ko se je cesarstvo razdelilo najprej na tri dele, pozneje pa so nastale samostojne države Francija, Nemčija, Italija in Burgundija. Toda to so bile države le po imenu. Od 9. do 11. stoletja je vladala na vsem ozemlju zahodne Evrope politična anarhija, to je stanje, nasprotno hierarhiji in hegemoniji, ter stanje sovražne politične razdrobljenosti brez vodilne države. Po padcu rimskega cesarstva je Cerkev postopoma razširila svoj vpliv odločanja v posvetnih zadevah in utrdila duhovno oblast nad zahodno Evropo. Do leta 1000 je torej deloval izrazito nehegemonski sistem, sestavljen iz velikega števila lokalnih političnih enot, ki je temeljil na fevdalnem odnosu nad - in podrejenosti med - vladarjem in vazalom. Do 17. stoletja je bilo Sveto rimsko cesarstvo pod dinastijo Habsburžanov prevladujoča politična in vojaška sila v Evropi z univerzalističnimi željami: ustvariti je hotelo svetovno ureditev, ki bi temeljila na prepletu državnopolitičnih vrednot nekdanje ureditve in etično-verskih vrednot katoliške cerkve. Cesarju je pripadala posvetna, papežu pa duhovna in verska oblast. (Simoniti, 1997: 19-20)

Politične tvorbe v Evropi, ki so bile predhodnice centralizirane oblasti absolutističnih monarhij, se niso imenovala »država«. V antiki so se imenovala: *polis*, *civitas*, *res publica*, *imperium*, v fevdalizmu pa: *regnum*, *monarchia* ali (v mestih) *res publica*.¹⁷ (Tadić, 1988: 221) Moderna država je nastala pri romanskih in germanskih narodih zahodne in srednje Evrope. Če hočemo zvedeti kaj o njeni naravi, potem moramo preučiti tiste besede, ki se nanašajo na državo v jezikih teh narodov. Vse te besede, v angleškem jeziku *state*, v francoskem *état*, v nemškem *Staat*, izhajajo iz italijanske besede *stato*¹⁸. Zanimivo je, da se je beseda *stato* uporabljala za označevanje države v petnajstem in šestnajstem stoletju, z začetkom nastanka modernih držav. V politično znanost jo je uvedel Machiavelli, ki velja za tvorca moderne znanosti o državi. Pomen besede *stato* se je spreminjal v razmerju s časom: sprva je označevala stanje neke države, njeno ureditev, ali kot bi danes rekli, njeno ustavo. Kasneje je označevala tisti družbeni sloj, ki upravlja z njo, se pravi, njeno vlado. Beseda *stato* se je razširila med germanskimi in romanskimi narodi zlasti zato, ker je bila tako elastična, da je lahko označevala različne vrste držav – meščanske države in teritorialne države, republikanske države in monarhistične države. Vendar se ravno zaradi tega, ker ima ta beseda nedoločen pomen, iz nje ne da izvedeti o sami naravi države. Vse, kar bi se dalo naznaniti, je, da država predstavlja nekaj urejenega oziroma organiziranega. (Jovanović, 1990: 29)

Machiavelli v prvem poglavju *Vladarja* trdi, da »vse države in vsa gospostva, ki so imele in imajo oblast nad ljudmi, so bile in so ali republike ali monarhije. Monarhije pa so ali dedne, ... ali pa so nove. Nove pa so ali povsem nove, ... ali pa kot udje, priključeni dedni državi vladarja, ki si jih pridobi...«. (Machiavelli, 1990: 8) Če je bila država izrazito politično dejstvo, so bili politični tudi vzroki za njen razvoj. Država se je krepila zaradi potrebe po določanju lastnih meja in zaradi odločanja o vojni in miru. (Matteucci, 1997: 98) Država je za Machiavellija »vsaka vladavina ali poveljevanje ljudi, ne glede na to ali gre za republiko ali kneževino (monarhijo)«, se pravi ne glede na njeno obliko. Florentinska država (*Stato di Firenze*) je bila prvi vzor moderne države, ki se je razširil na vse evropske politične tvorbe. (Tadić, 1988: 222) Glavno vprašanje za Florentince je bilo, katera oblika vladavine,

¹⁷ Glede na prevlado vasi, kmetijskega poljedeljstva in zemlje, so v fevdalizmu imele političen pomen besede: *terra*, *terre* in *Land*. Od tu izhaja »teritorij«, ki se je obdržal v pravni teoriji oblasti. (Tadić, 1988: 221)

¹⁸ Beseda »stato« izhaja iz latinske besede »status« in označuje *stanje* in nakazuje na stalnost, trajnost in obstojnost neke politične tvorbe in reda. (Tadić, 1988: 222) V političnem besednjaku so spočetka govorili o *status politicus* (vsebinsko najbližji prevod bi bili: politična ureditev, op. Sedmak) ali *status rei publicae* (ureditev javnih zadev, op. Sedmak), kjer je izraz status včasih označeval republiko kot stanje, včasih ustavo in včasih obliko vladanja ali *species politae* (*status regalis, optimatum, popularis*; kraljevsko stanje, stanje izbrancev ter ljudsko in svobodno stanje). (Matteucci, 1997: 99-100)

aristokratska republika ali Veliki svet¹⁹, bolj preprečuje tiranijo. To vprašanje je del ene najstarejših in najdaljših razprav, ki nam je dobro znana: razlikovala je ne med monarhijami in republikami, ampak med katerokoli dobro ustavo na splošno, tako dolgo kot je le-ta bila *legibus restricta* in je služila skupnemu dobru, ter med *regimen dispoticum*, ki to ni. (Coleman, 2000: 242)

Glede na to, da Cerkev ni zaupala posvetni oblasti, je Machiavelli hvalil državo. (Hung, 1980: 18) Machiavelli v *Razmišljanjih*, v XII. poglavju²⁰, navaja dva razloga za propad Italije: *Prvi je, da je zaradi slabih zgledov papeškega dvora ta dežela zgubila sleherno pobožnost in sleherno vero...; drugi razlog je dejstvo, da je Cerkev držala in drži to deželo razdeljeno.* (Machiavelli, 1990: 110) Jovanović je Machiavelliju zameril, da je izdal krščanstvo²¹. Cassirer pa je nasprotnega mnenja. Pravi, da so v Machiavellijevi politični misli vse predhodne teokratske ideje in misli izločene. Vendar pa Machiavelli ni nameraval ločiti politike od cerkve. Bil je nasprotnik cerkve, vendar ni bil nasprotnik religije. Nasprotno, prepričan je bil, da je religija nepogrešljiv element človekovega družbenega življenja. Po teh merilih pa zavzema krščanska vera najnižje mesto, ker se nahaja v nasprotju z vsako stvarno politično *virtù*. Le-ta je ljudi naredila slabe in mehkužne. »*Naša religija*«, pravi Machiavelli, »*namesto junaka proglasi za svetnika samo tiste, ki so bili krotki in ponižni*«. Medtem ko so »*pogani proglasili za bogove samo tiste ljudi, ki so bili obsijani s svetovno slavo, kot so bili veliki vojskovodje in slavni državniki*«²². Po Machiavelliju je bila ta poganska funkcija religije racionalna. V Rimu je religija, namesto, da bi bila izvor slabosti, postala glavni izvor državne veličine. Rimljani so vedno uporabljali religijo pri preurejanju države, pri vodenju vojn in pri organiziranju nemirov²³.

Sodeč po tem je religija nujna celo v Machiavellijevem sistemu. Vendar ni sama sebi namen. Postala je orodje v rokah političnih upravljalcev. Ni osnova človekovemu družbenemu življenju, ampak močno orožje v političnih bojih. To orožje mora pokazati svojo moč v akciji. Pasivna religija, tista, ki beži od sveta, namesto, da bi ga organizirala, je izzvala, kot se je pokazalo, propad mnogih kneževin in držav. »*Religija je dobra samo, če ustvarja dober red;*

¹⁹ Glej poglavje 2.2.: Politične razmere v Italiji in Firencah.

²⁰ Glej Machiavelli N.: *Razmišljanja ob prvih desetih knjigah Tita Livija*: I. knjiga, XII, str. 110-111: *Kako pomembno je upoštevati vero in kako Italija, ki je zavoljo rimske Cerkve brez nje, propada.*

²¹ Glej obširneje v Jovanović (1911): *Machiavelli*, str. 37-46.

²² Glej Machiavelli N.: *Razmišljanja ob prvih desetih knjigah Tita Livija*: II. knjiga, II, str. 148-149: *S katerimi ljudstvi so se morali Rimljani boriti in kako vztrajno so le-ta branila svojo svobodo.*

²³ Glej Machiavelli v D. Grubiša (ur.), I. knjiga: *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*: I. knjiga, XIII, 177-178.

*dobremu redu pa sledita ponavadi sreča in uspeh v vsakem podvigu. In kot je bogočastje vzrok za veličino republike, tako je tudi njegovo zanemarjanje razlog za njen propad. Kajti, kjer ni strahu pred Bogom, tu bo vladavina propadla, ali pa jo preživlja strah pred vladarjem, ki je zamenjava za pomanjkljivo religijo...»²⁴. Religija nima več opraviiti s transcendentalnim redom stvari in izgubila je vse svoje duhovne vrednosti. Proces sekularizacije je končan, kajti država obstaja ne samo *de facto*, ampak tudi *de jure*. Končno je dobila teoretično opravičilo, meni Cassirer. (Cassirer, 1972: 153-154)*

Machiavelli odkriva še druge razloge, zaradi katerih so bili italijanski vladarji ob svoja kraljestva: »najdemo najprej pri njih skupno napako, zadevajočo vojsko;...in da so nekateri od njih bili osovraženi pri ljudstvu, ali pa, če jih je ljudstvo rado imelo, se niso znali zavarovati pri velikaših«. (Machiavelli, 1990: 87) Anderson je preučeval absolutistične države in meni, da je Machiavellijeva politična teorija vzniknila iz tega zgodovinskega kaosa. Čeprav se je na široko uveljavilo mnenje, da gre za vrh novoveške *Realpolitik*, za teoretsko napoved prakse monarhij absolutistične Evrope, imamo v naslednjih stoletjih v resnici opraviti z idealiziranim programom vseitalijanske (ali natančneje, srednjeitalijanske) *signorije* v trenutku, ko je bila kot zgodovinska oblika že presežena²⁵. (Anderson, 1992: 175) Anderson vidi razlog za razdeljeno Italijo v tem, »da so v Italiji papeži odločno nasprotovali vsem poskusom, da bi politično združili polotok. Vendar zgolj s tem nikakor ne moremo pojasniti dejstva, da te združitve tudi zares ni bilo. Papeži so bili dolga stoletja veliko prešibki, da bi se jim posrečilo ustaviti take procese. Z drugimi besedami, papeži so lahko v Italiji igrali svoje igrice prav zato, ker tam ni bilo niti zametkov absolutizma; vzroke za njegovo odsotnost moramo torej iskati drugje, predvsem v severnoitalijanskih mestih, v katerih se je tako rekoč zgodil začel razvijati *merkantilni kapital* in onemogočil nastanek močne, reorganizirane *fevdalne* države na nacionalni ravni. Južna Italija je bila edini del zahodne Evrope, v kateri sta se spojili piramidalna fevdalna hierarhija, ki so jo vpeljali Normani, in imperialna avtokracija, ki je bila dediščina Bizantincev.« (Anderson, 1992: 154-155)

Machiavelli je bil dovolj pameten, da se je jasno zavedal razlik med dinastično Španijo ali Francijo na eni in provincialnimi italijanskimi tiranijami na drugi strani. Opazil je, da je francoski kralj obdan z močno aristokracijo in da njegova legitimnost temelji na oboževanju

²⁴ Ibid.

²⁵ Anderson navaja Chaboda kot največjega strokovnjaka na tem področju, ki meni, da je Machiavelli dajal prednost slednji, namreč močni monarhiji v srednji Italiji, nikakor pa ne državi, ki bi obsegala ves polotok: *Scritti su Machiavelli*, Torino, 1965, str. 64-67. (Anderson, 1992: 175)

podložnikov, da v Franciji obstajajo avtonomni »plemiči« in tradicionalni »zakoni«. (Anderson, 1992: 175) »Francoski kralj pa vlada sredi množice veljakov, katerih oblast je stara in jih v njihovi državi podložniki priznavajo za gospode in so jim srčno vdani. Omenjeni veljaki imajo svoje posebne pravice, ki jim jih kralj ne more vzeti, ne da bi pri tem nevarno tvegal... V francoskem kraljestvu imajo zakoni večjo veljavo kot kjer koli drugje«. (Machiavelli, 1990: 18-19) Anderson očita Machiavelliju, da ni razumel, da nove teritorialne monarhije črpajo moč prav iz srečne kombinacije ustavne legalnosti in fevdalnega plemstva. Prepričan je bil namreč, da so francoski *parlements* zgolj fasada, za katero kralj zastrašuje aristokracijo in pomirja ljudstvo. (Anderson, 1992: 175)

Machiavellija je razen zgleda velikih absolutističnih monarhij Francije in Španije pripeljal do njegovih političnih nazorov o nujnosti enotne italijanske države tudi spomin na rimsko preteklost. (Gramsci, 1974: 131) Machiavellijeva idealna politična skupnost je bila rimska republika. »Konstituiranje« rimske republike ni bilo delo kakšnega velikega preroka ali zakonodajalca. Svoje zakone je Rim dobil »po naključju in ko je bila potreba«. Romul je bil ustanovitelj, vendar je bil Numa tisti, ki je priskrbel Rimu njegovo religijo. In mešana ustava enega, peščice ali mnogih, je bila plod generacijskih bojev med patriciji in plebejci, priložnost, ki ni bila zagotovljena od zakonodajalca. (Oldfield, 1990: 31-32) Rimska republika je dolgovala svoje trajanje mešani ustavi. Toda zakoni in institucije, ki sta jih ustanovila Romul in Numa, so bili sestavljeni za monarhijo. Čeprav pomanjkljivi, so po izgonu Tarkvinija²⁶ lahko služili kot osnova za republiko, to je za *vivere civile e libero*. Ko je vzel šesto Polibijevo knjigo zgodovine za svojega vodiča pri svoji razlagi zgodovine Rima, je Machiavelli sledil Polibijevemu mnenju, da tudi Rim ni bil izvzet iz procesa razkrajanja svoji ustavi navkljub²⁷. (Burns, 1991: 48)

»Razlog, zaradi katerega so Firenze pogostokrat menjavale obliko vladavine, je ta, ker v njej nikoli ni bilo niti republike, niti kneževine, ki bi imele tiste lastnosti, ki jim pripadajo. Ne moremo smatrati, da je močna, stabilna tista kneževina, kjer se postopa po željah enega, a odloča s soglasjem mnogih; niti se ne more obdržati republika, kjer se ne zadovoljuje tistim

²⁶ Leta 509 pr.n.š. so Rimljani izgnali zadnjega kralja Tarkvinija Oholega. Po izročilu je bilo to prvo leto rimske republike. (Kronika človeštva, 1996: 96)

²⁷ Polibij (umrl okoli leta 120 pr.n.š.), grški zgodovinski pisec, ki je prišel v Rim kot talec. Opisal je razširitev rimske oblasti po Sredozemlju. (1988 – Leksikon CZ) Polibij je videl mešanico ustavnih oblik kot edini način, da se vsaj začasno zaustavi neizprosen proces propadanja, ki je značilen za vse enostavne ustave. (Burns, 1991: 48)

*težnjam, katere, če ostanejo neizpolnjene, pripeljejo do propada republike*²⁸«. (Machiavelli, 1985: 366) Država nastaja, ko dobi svoje zakone. Najbolje je, da ji to da en zakonodajalec. Machiavelli ne verjame v zakonodajne sposobnosti celega naroda. Išče enega zakonodajnega diktatorja. Verjetno zato, ker Machiavelli ne smatra, da so zakoni neke vrste družbeni običaji, ampak pravila modrosti. Pravila modrosti se odkrivajo z globokim razmišljanjem in posameznik ima lahko za to več sposobnosti kot cel narod. Po Machiavelliju je vloga naroda pasivna. Narod se mora podrediti zakonom, potem ko so ti sprejeti. Med velikimi ljudmi so na prvem mestu »osnovalci« ver. Na drugem mestu so ustanovitelji držav. Na tretjem mestu so veliki vojskovodje, nato pa veliki književniki. Machiavelli ugotavlja, da je italijanski narod bolj slabe sreče s svojo vero. Pri drugih narodih vera pripomore h krepitvi državne organizacije. Pri italijanskem narodu pa je vera, predstavljena s katoliško cerkvijo, največja ovira italijanskemu državnemu združenju. Preveč je šibka, da bi sama združila italijanski narod v eno državo, vendar dovolj močna, da prepreči koga drugega, da to naredi. (Jovanović po Machiavelli, 1911: 48)

Cilji, ki jih je iskal Machiavelli, so: nacionalna neodvisnost, svoboda, varnost in funkcionalni zakoni. Le-ti pa niso dosegljivi brez vlade. (Hung, 1980: 19) Ko govori o svobodi, misli na neodvisnost od zunanjih, barbarskih, tujih agresij in na tiranije. Z uporabo rimskih primerov pokaže na staro zgodovino, ki govori o tem, da je ljudem, ki so se navadili živeti pod vladarjem, težko ohraniti svobodo, če so si jo po izgubi ponovno pridobili. Jasno pove, da je tak vladar tiran in ne ustavni monarh. Svoboda je nasprotna korupciji. Pravi, da svoboda pomeni prevlado dobrega nad slabim. Svobodno vlado definira z njeno močjo podeljevanja časti in nagrad v skladu z določenimi poštenimi in fiksnimi pravili. Tisti, ki dobijo takšne časti in nagrade, torej niso dolžni nikomur, saj verjamejo, da so si jih sami zaslužili. Svobodna vlada je torej vladavina pod zakoni z ustavnimi določbami in institucionalno ureditvijo, ki zagotavlja stabilnost. Svobodna vlada koristi množicam. Omogoča jim, da uživajo svojo lastnino brez strahov. Jasno je, da Machiavellijev *Vladar* svetuje vladarju, naj zagotovi natanko to - svobodno vlado pod monarhijo. (Coleman, 2000: 267)

Machiavelli da jedrnatno razlago o izvoru vlade. Ko postane prebivalstvo številčnejše, »so se združili, da pa bi se lažje branili, so začeli med sabo upoštevati tistega, ki je bil večji korenjak

²⁸ Podrobneje o temu Machiavelli piše v *Firentinske povijesti*, v D. Grubiša (ur.), II. knjiga, 1985: IV., 143-170. Ter v *Razprava o firentinskem događajima nakon smrti Lorenza Medicija Mlađega*, v D. Graubiša (ur.), I. knjiga, 1985: 366-375.

in pogumnejšega srca, pa so ga naredili za poglavarja in so ga ubogali«. (po Hung, 1980: 19) Oblast človeka nad človekom je starejša od države. Država je moderna oblika oblasti človeka nad človekom. (Tadić, 1988: 217) Ko govori o vladavini, loči monarhijo in republiko, prepozna pa tudi vladavino aristokracije. Nobena od teh ni popolnoma slaba ali dobra, tako da naj bi bila najboljša vladavina mešana vladavina, odvisno od potreb. Mešana vladavina pomeni delitev moči med vladarjem, plemstvom in ljudstvom. (Hung, 1980: 19)

Ko govori o vladavinah, se Machiavelli zavzema za republikansko obliko vladavine. Na aristokracijo ne pristaja pod nikakršnimi pogoji. Monarhijo sprejema samo kot politično nujnost, če je nemogoče ustanoviti republiko. Ko govori o aristokraciji, ima v mislih fevdalno, zemljo-lastniško aristokracijo. Kar zadeva mestno-trgovsko aristokracijo, katere bogastvo je v denarju in ne v zemlji, Machiavelli pravi, da je to aristokracija samo po imenu in na njo se še da zanesti. (Jovanović, 1911: 50) V *Razmišljanjih* Machiavelli govori kot odločen republikanec. Ko opisuje borbe med rimskim plemstvom in plebejci, so njegove simpatije usmerjene na stran naroda. Brani ga, da je omahljiv in neodločen ter pravi, da je meščanska svoboda bolj varna v rokah navadnega sveta kot v rokah patricijev, ter nadaljuje *»da je ljudstvo preudarnejše, stanovitnejše in zmožno treznejše sodbe kot vladar*«. (Cassirer, 1972: 159) Argument za podporo republiki vidi Machiavelli v potratni in nekoristni aristokraciji (plemičih), za katero meni, da so *»poguba za sleherno republiko in za sleherno deželo*«. (Machiavelli, 1990: 135) Še bolj škodljivi so tisti, ki poleg imetja gospodujejo trdnjavam in gradovom ter imajo zaprisežene podanike, ki se jim klanjajo. Neapeljska kraljevina, Romanja in Lombardija so polne takih ljudi in to je razlog, da v teh pokrajinah nikoli ni bilo republike ali svobodne oblike vladavine, ker so ti ljudje zakleti sovražniki vseh svobodnih ustanov. (Cassirer po Machiavelli, 1972: 159)

Zakaj se je Machiavelli navduševal za republiko? Prvi razlog je v tem, da so osnovni zakoni bolj »stabilni« v republiki kot v monarhiji. Narod je v svojih pravnih navadah konzervativen, zato se pri njem da razviti fanatično spoštovanje do starih zakonov. Tako močno kot se narod naveže na spoštovanje zakonov, se vladar ne more, ker je pogostokrat v skušnjavi, da uveljavi svojo voljo nad zakonom. Drugi razlog: da bi država napredovala je, da mora spreminjati svojo politiko glede na okoliščine, ki se okoli nje spreminjajo. Republika, ki ni vezana na določeno osebo, je v stanju, da za vsako novo situacijo uporabi novega človeka, tistega, ki je zanjo najboljši. Vladar tega ne more, ker v velikih ljudeh vidi možnega nasprotnika. Glavna prednost republike pred monarhijo je njena vojaška premoč. Država z nacionalno vojsko je

močnejša od države z najemniško vojsko, nacionalna vojska pa je možna šele v republiki. Nacionalna vojska predvideva vojaško navdušenje, vojaško navdušenje predvideva močno razvit patriotizem, patriotizem pa je zopet močnejše razvit v republiki, kjer se zapoveduje kult občega interesa, bolj kot v monarhiji, kjer se zapoveduje kult vladarjevega osebnega interesa. Ko govori o vojaških vrlinah republikanskega naroda, ima v mislih stare Rimljane, ki so kot republika vodili svoje osvajalne vojne in pa v njegovem času Švicarje, ki so kot republika ustanovili svojo primerno vojsko. Po Machiavelliju mora vsaka država, hotela to ali ne, voditi osvajalno politiko²⁹. »Varna je samo tista država, ki uspe pokopati vse sosednje države, ki bi lahko eventuelno pokopale njo. Osvajalna politika za državo naj ne bi predstavljala luksuza, ampak zavestnejšo, bolj metodično obliko boja za obstanek«. (Jovanović, 1911: 50-52)

Jovanović je mnenja, da je Machiavelli iskal enega tirana, ki bi dal državi zakone. Le-ta bi nadomestil peščico drugih tiranov, ki so tedaj vladali v Italiji. Colemanova pa je mnenja, da Machiavelli postavlja jasno razliko med ustavno monarhijo, kjer imamo vladavino zakona in ustaljenih institucij in med vladavinami skorumpiranih tiranov, ki vladajo sami. (Coleman, 2000: 267) Ne glede na obliko vladavine Machiavelli zagovarja, da država rabi dobre zakone, ki bodo veljali tako za vladarja kot za množico. Če bi se nekdo zavzel, da bi preuredil pokdupljivo mesto sebičnih strank, bi lahko živel *vivere civile*. Nepomembno je, ali gre za ustavno formo v obliki republike ali monarhije, dokler bi jo vodil zakon in ne volja enega človeka ali stranke. (Coleman, 2000: 246) Kajti, ne obstaja nobena družba, v kateri so pravila avtomatsko spoštovana. (Balandier po Mair, 1997: 57) Funkcija oblasti je, da brani družbo od njenih lastnih slabosti, da jo ohrani kot »državo«. (Balandier, 1997: 58)

Svobodne države, to so tiste s tradicijo samovlade in s tradicijo lastnih svoboščin, morajo biti podvržene vojski, sreči ali vladarjevim spretnostim. Te kasneje Machiavelli imenuje *virtù*. Machiavelli pravi, da obstaja razlika med ustvaritvijo monarhije z vojsko, srečo ali *virtù*, ter vladanjem in ohranjanjem le-te. Najpomembnejša skrb za vladarja je ohranitev svoje vladavine (*mantenere lo stato*). Če so glavni temelji vsake države »dobri zakoni in dobra vojska«, kakor pravi Machiavelli, so tam, kjer so dobre vojske, dobri zakoni neizbežni. In

²⁹ Machiavelli je trdil, da je republika sposobnejša za osvajalno politiko. Vendar, z določenega zornega kota ugotavlja, da lahko monarhija to politiko vodi z več uspeha. Monarh ne dela razlike med svojo prvobitno državo in svojimi osvojenimi oblastmi. Tem oblastem dopušča, da se še naprej gospodarsko razvijajo in pušča jim njihove dotedanje zakone. Republika ravno nasprotno, želi se razviti na račun mesta, ki si ga je podredila. Postopoma ga izčrpa in da bi lažje to počela, mu odvzema politično svobodo. Tako izkoriščevalsko osvajalno politiko Machiavelli dopušča republiki le na začetku, dokler se ne okrepi. Svetuje ji, naj se zgleduje po liberalizmu starega Rima. (Jovanović, 1911: 52)

dobra oborožitev mora biti lastna vojska in nikoli plačanci. (Coleman po Machiavelli, 2000: 251) Država je po Machiavelliju tvorba človeškega znanja, koncentrirana človeška moč, ki se jo da usmeriti v različne smeri. Edini pozitivni cilj je njena lastna ohranitev. (Čavoški, 1989: 14) Od najbolj preprostih razlogov za propad države sta najpomembnejša pokvarjena nprav in spremenljivost politične sreče. (Jovanović po Machiavelli, 1911: 54) Zato da Machiavelli nasvet vladarju, *»da naj si izmisli način vladanja, spričo katerega bodo njegovi državljani vedno, naj bodo časi taki ali drugačni, potrebovali državo in njega. V takem primeru mu bodo zmeraj zvesti«.*(Machiavelli, 1990: 40)

Kot smo videli, Machiavelli v *Razmišljanjih* govori predvsem v prid republiki, v *Vladarju* pa o monarhiji. Če strnemo bistvo Machiavellijevega nauka, ki se nanaša na državo, bi lahko rekli, da ne glede na obliko vladavine Machiavelli poudarja uresničitev določenih pogojev za *»uspešno«* državo in ti so: ustava, zakoni, delitev oblasti, lastna vojska ter vera, ki bo okrepila in združila ljudi in ustvarila nacionalno zavest. Glede na to, da krščanska Cerkev (takšna, kot jo je Machiaveli poznal) ni pripomogla k uresnitvi naštetih pogojev, je smatral, da je bolje, da se ne vpleta v državne zadeve. Država mora imeti primat nad posvetnimi – državnimi zadevami in svojo lastno vojsko.

4.1. NUJNOST (USTANOVITVE) NACIONALNE VOJSKE

»Brez vojne ni mogoča nobena država. Vse, za katere vemo, so nastale z vojno, in zaščita njihovih pripadnikov z oboroženo silo ostaja njihova prva in glavna naloga. Zato se bo vojna ohranila do konca zgodovine, dokler obstaja množica držav«.

(von Treitschke v Luard, 2001: 448)

Glede na napredek v kulturno-blagovnem pogledu so bile italijanske mestne države v vojaškem pogledu zelo slabe. Dokler je v vojni glavno silo predstavljala težka konjenica – takšna, kjer sta konj in konjenik bila v oklepu – se je z vojaškimi zadevami lahko ukvarjala samo aristokracija. Bojevanje pod oklepom in na konju je bila zelo težka večšina, za katero je samo aristokracija imela dovolj časa, da se je izučila. Italijanske mestne države so bile

sestavljene iz trgovcev in obrtnikov, prihajali pa so še ljudje drugih poklicev: zdravniki, pravniki, umetniki. Meščanstvo se je ukvarjala s svojimi zadevami, tako da ji ni ostalo časa za vajo v vojaški disciplini. Ker se v italijanskih mestnih državah domača konjenica ni mogla razviti zaradi pomanjkljive obrambne sile, so bile te prisiljene k uporabi najemniških vojsk. Od iznajdbe smodnika in izboljšave ognjenega orožja dalje se namesto konjenice pojavi pehota, ki je demokratičen rod orožja. V času Machiavellija so za najboljše vojske veljale nemška, švicarska in španska. Pri italijanskih mestnih državah se domača konjenica ni mogla razviti zaradi njene socialne strukture, domača pehota pa zaradi politične ureditve. Vsa večja italijanska mesta so se vzdignila tako, da so si podredila vasi v okolici in manjša sosednja mesta. Na ta način so ustvarila večjo kmetijsko zadrugo, ki je imela svoje središče. Stanovalcev na novo nastale oblasti gospodarska država ni enačila s svojimi rojstnimi stanovalci: samo ti so bili njeni svobodni državljani, ostali so bili odvisni – kar pomeni, da so politične pravice imeli samo prvi, drugi pa ne. Na primer, v Firencah leta 1494, ko je vladala republikanska ureditev, je bilo 90.000 njenih podložnikov, od tega jih je samo 3200 imelo politično pravico. V takih okoliščinah ni bilo možno organizirati domače pehote. Da bi bila ta bolj močna, bi bilo potrebno rekrutirati tudi predstavnike podložnikov in ne samo svobodne državljane. Kako bi lahko mestna država dala orožje v roke neenakopravnim, za katere ni bila prepričana, da ne bodo tega orožja ob prvi priložnosti obrnili proti njej? Hotele ali ne, so italijanske mestne države morale še naprej uporabljati predvsem najemniško vojsko. Vendar pa so tuje države, ki so od 15. stoletja dalje začele oblegati Italijo, vdirale s svojo nacionalno vojsko. Jasno je, da proti taki vojski najemniške vojske niso bile dovolj dobra obramba. S svojo nemoderno vojaško organizacijo so bile italijanske države prepuščene na milost in nemilost svojim napadalcem. Nasproti tem državam je bilo potrebno postaviti veliko državo, takšno kot so bile same.

Z drugimi besedami, namesto številnih držav, ki niso imele prave politične solidarnosti³⁰, je bilo potrebno ustvariti eno veliko državo, ki bi zaobjela bolj ali manj celo Italijo. Italija, raztrgana na več držav, je bila zagotovljen plen za vse sosedne narode, ki bi se prej utegnili združiti kot Italija³¹. Narodna združitev je bila v Italiji še posebno težek problem. V Italiji niso

³⁰ Italijanske mestne države so med samo vpeljale red, ki je temeljil na diplomatskem dialogu in je trajal celo stoletje (1420-1527). Renesančni Italijani so se zavedali pomena ravnotežja moči za ohranjanje mednarodnega reda med seboj. Vendar so njihovi sporazumi prepogosto temeljili na sebičnosti, ki pa je bila neustrezen temelj za razvoj trajne mednarodne skupnosti med njimi. (Baylis, Smith, 1997: 39)

³¹ V Španiji in Franciji, kjer je narod bil razdeljen na več teritorialnih držav, je bilo narodno združenje izvršeno tako, da je vladar ene izmed teh držav postopoma razširil svojo oblast na celo državo. Tukaj je narodna združitev bila rezultat vladajoče politike – vzporedno z narodno združitvijo se je razvila absolutna monarhija.

prevladovala teritorialne države, ampak mestne države. Nobena od takih držav ni mogla postati središče narodne združitve. Združitev Italije je zahtevala, da njene mestne države nehajo čutiti mestno in začnejo čutiti nacionalno. To se ni moglo zgoditi brez spremembe njihove politične ureditve. Urejene so bile kot republike in dokler so imele tako ureditev, so morale imeti mestno-državno politiko. Načela predstavniške oblasti so jim bila neznana. Republikansko upravo so razumele kot upravo, kjer vsi državljani sodelujejo in tako je državljanstvo postalo sinonim za delovanje v državni upravi. Zaradi takega političnega značaja se državljanstvo ni moglo dati vsem ljudem in državljanke pravice so bile skoncentrirane pri mestnem prebivalstvu. (Jovanović; 1911: 13-16)

Machiavelli je videl rešitev za kaotično in podkupljivo Italijo v realistični in kreativni uporabi moči, vendar bi to bilo mogoče edino takrat, ko bi se državnštvo osvobodilo religioznih in moralnih okov. (Hung, 1980: 21) Machiavelli je razlikoval med oblastjo (*imperio*) in močjo³² (*forza*). Zato opozarja, da je obsojen na propad tisti vladar, ki si pridobi oblast, vendar ne razpolaga z vojsko. (Čavoški, 1989: 12) Ko govori o kakovostih vladavin, postavi vladarju vprašanje, vredno razmisleka: »Ali ima vladar tako trdno državo, da se, če zabrede v stisko, lahko obdrži na površju, ali mu je zmeraj potrebna zunanja pomoč?« V VI. poglavju³³ *Vladarja* govori, da tisti vladarji, ki so zaradi svojih sposobnosti prišli na oblast, le-to težka osvojijo, vendar zlahka obdržijo. Razlog za njihov uspeh vidi v uredbi, sistemu, ki ga uvedejo in pa ker se zanašajo na lastno silo. Kajti pomembno je, da vladar ni odvisen od drugih. »Mojzes, Kir, Tezej in Romul ne bi bili mogli doseči, da bi ljudstva dlje časa spoštovala njihovo ureditev, ko bi bili brez orožja, kakor se je za naših dni primerilo Gerolamu Savonaroli³⁴«. (Machiavelli, 1990: 22-24) Machiavelli se je zavedal pomembnosti govorništva, vendar je menil, da ne zmore obojega - motivirati ljudi za akcijo in jih obdržati v tej motivaciji. (po Coleman, 2000: 246)

Vladar, ki je v Španiji in Franciji postopoma zavladal nad celo državo, ni delal nobenih razlik med stanovalci svoje prvotne oblasti in tistimi, ki so kasneje prišli pod njegovo oblast; ene in druge je smatral za svoje podložnike in ravno zaradi tega, ker jih je združil v isto podložniško množico, je bila to izvršitev narodnega združenja. (Jovanović; 1911: 15)

³² Besedo »moč« je prvi vnesel v moderno politično znanost Thomas Hobbes (1588-1679) v svojem delu *De cive* (*O državljanu*). Hobbes je dva pomena moči (fizično in politično), ki je v latinščini izražena z »potentia« in »potestas«, združil v eno. (Tadić, 1988: 79)

³³ Machiavelli (1990) *Vladar*, VI., str. 22-25: *O novih državah, pridobljenih z lastnim orožjem in podjetnostjo.*

³⁴ Machiavelli očita Savonaroli, da ni spoštoval zakona, ki ga je sam dal uvesti. Po drugi strani mu očita, da ni uspel izzvati pokola svojih nasprotnikov. Savonarola je opazil, da je Mojzes pridobil sprejetje svojih zakonov z umorom človeka, ki mu je nasprotoval. Tako je Savonarola dejal, da je potrebno »umoriti Brutove sinove«. Machiavelli je prepričan, da je imel Savonarola ravno to v mislih – umor svojih nasprotnikov. Glavna pomanjkljivost Savonarole, po mnenju Machiavelliju pa je, da ni imel svoje vojske. (po Jovanović, 1911: 25)

Ko govori o osvajalni politiki, Machiavelli vstopa v različne posebnosti vojaške večšine in loči vojsko: domačo, najemniško, pomožno ali mešano. Za najemniške vojske meni, da so *»nevarne in nekoristne, kajti med sabo so nesložne, stremuške, brez discipline in nezveste, med prijatelji se šopirijo, pred sovražniki pa stisnejo rep med noge«*. To pa zato, ker so na bojišču samo zaradi plačila, le to pa ni tako dobro, da bi bili za to pripravljeni umreti. Zato pravi Machiavelli: *»vladar mora osebno iti in prevzeti vrhovno poveljstvo, republika pa mora poslati tja svoje državljane«*. Pomožna vojska prav tako ni prida. *»To je vojska mogočnika, ki ga kdo pokliče, naj mu priskoči na pomoč in ga brani. Ta vojska je lahko sama na sebi koristna in dobra, ampak za tistega, ki jo pokliče, je domala zmeraj pogubna, kajti če zgubi, si poražen, če zmaga, si njen jetnik«*. Po Machiavelliju je ta vojska še bolj škodljiva kot najemniška, *»...ker je enotna in v celoti uboga druge«*. *»Pri najemniški vojski je nevarnejša lenoba, pri pomožni srboritost«*. Machiavelli vidi razlog za propad rimskega cesarstva v najemanju Gotov. Mešana vojska je deloma najemniška, deloma domača. *»Ta vojska skupaj je mnogo boljša kakor navadne pomožne ali navadne najemniške čete, pa mnogo slabša kakor domača«*. Francoske armade so bile mešane. Domača vojska pa je tista, *»ki jo sestavljajo ali tvoji podložniki ali meščani ali služabniki«*. (po Machiavelli, 1990: 37-53) Machiavelli razpravlja o tem, katera vojska je boljša, nacionalna ali najemniška ter katera vrsta orožja je boljša, pehota ali konjenica. Govori o artileriji, utrdbah, vojaški razporeditvi vojske, obleganju itd. Vendar po vseh razglabljanjih zaključuje, da je najpomembnejše imeti dobre čete in dobre vojskovodje. (Jovanović, 1911: 53)

Machiavelli pravi, da je razlog za vojno iskati v človekovi naravi, ki da je sebična, *»da si lahko vse zaželijo, ne morejo pa vsega doseči... se iz tega izcimi nejevolja nad tistim, kar človek ima, in majhno zadovoljstvo z njim. Ker namreč del ljudi želi, da bi imel več, del pa se boji, da bi pridobljeno izgubil, prihaja do sovraštev in vojne...«* (Machiavelli, 1990: 126) Waltz, ki se danes ukvarja z vprašanjem vojne, je mnenja, da lahko razlog za vojno najdemo znotraj človeka samega, znotraj struktur posameznih držav ter znotraj sistema držav (Waltz, 1994: 75)

Vprašanje primerne uporabe moči je bilo osnova Machiavellijevega pisanja o florentinski milici, kar vključuje v državniško izobraževanje: uvedba milice, razširjene po mestu, bi, tako je upal, pripomogla k rojstvu državnštva (*civic virtue*)³⁵. (Burns, 1991: 43) Machiavellijeva

³⁵ Glej poglavje 2.3.: Življenje in delo Niccolaja Machiavellija.

osnovna ideja je, da republika ne more preživeti brez naraščajočega patriotizma med širokim slojem državljanov. Ljubezen do domovine doseže svoj vrhunec šele takrat, ko je domovina v nevarnosti, v vojnem obdobju. Seveda, ker ni možno biti nenehno v vojni, je dobro, da se občutek »domovine v nevarnosti« oživi v času miru z vojaškimi vajami. Zato je koristno, da bi bili vsi državljanji vojaki, ki bi krepili svoj patriotizem z vojaško vajo. (Jovanović, 1911: 56)

Machiavelli je napisal razpravo *O vojaški obrti* (1519-1520), v kateri se je pozabaval z mnogimi tehničnimi posebnostmi: z nevarnostjo uporabe najemniške vojske, z zahtevo vojaške službe za vse državljanje, s premočjo pehote nad konjenico in artilerijo. V svoji *Vojaški obrti* je Machiavelli govoril kot navaden laik. Njegove izkušnje na tem področju so bile pičle in nezadostne. Človek, ki je bil nekaj let komandant florentinske milice, ni mogel zelo dobro govoriti in soditi kot strokovnjak za vojno, meni Cassirer. Če primerjamo celotno njegovo delo, je to delo zanemarljive veličine. Vendar je bilo nekaj drugega pomembnejše. Machiavelli je odkril popolnoma nov tip strategije – strategijo, zasnovano na mentalnem in ne na fizičnem orožju. Noben drug avtor pred njim ni učil te strategije. To je bila mešanica dveh elementov - bistrega, hladnega in logičnega uma ter človeka, ki se je znal okoristiti s svojimi bogatimi osebnimi izkušnjami v državnih zadevah in s svojim globokim poznavanjem človekove narave. (Cassirer, 1972: 173)

Machiavelli ni definiral moči. Možno pa je sklepati, da je Machiavelli uporabljal ta izraz, da bi pokazal na najpomembnejšo bazo učinkovitosti sredstev. Za njega cilj sam po sebi ne opravičuje sredstev. Prav tako je zaničljiv do neumne tiranije kot do neučinkovitega idealizma. Učinkovitost mora opravičevati sredstva. Poseben objekt ali izjemna situacija bi zahtevala drastične ukrepe onkraj običajnih pravil (princip *raison d'état*³⁶). Ampak celo takrat morajo biti ti ukrepi, kot je na primer krutost, dobro in ne slabo uporabljeni. S temi oznakami so sredstva amoralna, taka pa je tudi oblast. (Hung, 1980: 20) »Modri ljudje so zmeraj menili in trdili, da nič ni tako šibkega ali nestalnega kakor sloves o moči, ki ni oprt na lastno silo«. (Machiavelli, 1990: 53)

³⁶ *Raison d'état* – »državni oziri«, državnopolitični razlogi ali koristi. (Verbinc, 1968: 596) Je temeljno načelo vodenja držav, prvi zakon gibanja za državo. Državniku pove, kaj mora storiti, da bo ohranil zdravje in moč države. Država je organska struktura, katere polno moč je mogoče ohranjati samo s tem, da se ji omogoči, da na neki način raste naprej, *raison d'état* pa kaže tako pot kakor tudi cilj takšni rasti. Poti in cilja ni mogoče kar poljubno izbrati, prav tako pa ni mogoče enakih predpisati za vse države. Država je namreč tudi individualna struktura s svojim značilnim načinom življenj. (odlomek iz von Meinecke: *Ideje državnega razloga: Raison d'état* (2001): v E. Luard (ur.)

4.2. VLADAR

Machiavellijevo posvetilo *Vladarja* Lorenzu Medičejskemu lahko razumemo kot apel za ustanovitev države Italijanov, ki bo slonela na svoji moči ter bo neodvisna od Cerkve in njene (zunanje) politike. Vladarju daje nasvete, da bi čim bolje vladal.

Za prehod iz mestno-državne v nacionalno-državno fazo so se italijanske mestne državice morale spremeniti iz republike v monarhijo. Nacionalno-državne politike ni mogla voditi ena mestno-republikanska oligarhija. Za to je bil potreben en človek, ki bi vzel vso oblast v svoje roke. Za to se je rabilo enega vladarja ali kot se je takrat govorilo, enega tirana. V trenutku, ko so se začeli zunanji vdori, je bila Italija raztrgana na številne državice različnih oblik. Da bi se Italija rešila tujih vdorov, je bil potreben človek, ki bi vse te države in državice povezal v en snop in ki bo za celo Italijo naredil tisto, kar so za določene njene dele naredili mali lokalni tirani, na primer Visconti v Milanu, ali Borgia v Romanji. Po lokalnih tiranih je bil potreben en nacionalni tiran. (Jovanović, 1911: 16-18)

Machiavelli se ni zavezal nobenemu političnemu programu. Njegovo republikanstvo ni bilo nepopustljivo. Lahko je sprejel vladavino plemstva, ker nikoli ni priporočil ohlokratije. Trdil je, »da glas naroda ni slučajno poistoveten z glasom Boga«. Po drugi strani pa je bil prepričan, da sprejem novih institucij države ali preureditev starih na popolnoma novih temeljih mora biti delo enega človeka. »Množica je nemočna brez glave«. (Cassirer, 1972: 160) Za razliko od *Razmišljanj*, kjer se je Machiavelli navduševal za republiko, se pri *Vladarju* redkeje srečamo s takim idejami. Tukaj je očaranost nad Cesarom Borgia³⁷ tako močna, da zamrači

³⁷ Cesare Borgia (1475-1507), sin papeža Aleksandra VI. Papež je starejšemu sinu Giovanniu, Gandijskemu vojvodi, predal poveljstvo nad papeško vojsko, Cesara pa je v sedemnajstem letu starosti povzdigne za kardinala Valencije (Španija). Svojo politično kariero je Cesare začel šele po skrivnostni smrti svojega brata. Nikoli niso odkrili njegovega morilca, sumilo se je med ostalimi tudi na Cesara. Leto po bratovi smrti se je Cesare odpovedal kardinalstvu in se vrnil posvetnemu življenju. V tem času je francoski kralj Ludvik XII. prosil papeža za odobritev, da se lahko loči od svoje žene. Aleksander VI. mu je odobritev za razvezo poslal po sinu Cesaru. Da bi se oddolžil papežu za uslugo, je podari njegovemu sinu Cesaru vojvodstvo Valencije (1498). Od tod je Cesare dobil ime vojvoda Valentino. Ludvik XII. mu je dal na razpolago še določeno število francoskih vojakov. Kmalu po tem dogodku je dobil Valentino od papeža poveljstvo še nad papeško vojsko. V papeški državi so bile tedaj že »ustoličene« male tiranije. Nekatere bolj in nekatere manj navidezni vazali Svetega Sedeža. Valentino se je odločil, da jih vse po vrsti prežene iz papeške države. Te majhne tiranije niso bile več kos papežu, ki je razpolagal s francosko vojsko. V treh letih je Valentino uresničil svoj načrt. Dobil je »svojo« državo. Kmalu za tem ga je kardinalski svet proglasil za vojvoda Romanje. Valentino je hotel priključiti k Romanji še sosednje državice, ki po nobenem pravu niso pripadale papeški državi. Tudi toskansko republiko, ki je mejila na Romanjo. Niti florentinska republika ni bila več varna pred njim: morala ga je podkupovati. Kmalu se izkaže za njegovo največjo pomanjkljivost to, da ni imel svoje vojske, saj je poleg francoske vojske uporabljal še

vse republikanske ideje. Metode Cesara Borgie so postale skrivno središče Machiavellijevih političnih razmišljanj. »Če temeljito pogledam vojvodovo obnašanje in postopke, ne vidim v njih ničesar, kar bi zaslužilo obsodbo«, pravi Machiavelli; »...glede na to, da je imel sijajen duh in velike načrte, v danih okoliščinah ni mogel drugače postopati: to, da ni uspel v njih, pa je razlog izključno v smrti njegovega očeta in obupen položaj, v katerem se je znašel v kritičnem izteku okoliščin«. Če je Machiavelli zameril kaj Cesaru Borgi, to ni bil njegov karakter, njegova neusmiljenost, izdajstvo in grabežljivost. To, kar je obsojal pri Cesaru kot njegovo največjo napako v politični karieri, je bilo dejstvo, da je po smrti papeža Aleksandra VI. dopustil, da je bil za novega papeža izbran Julij II., njegov zakleti sovražnik³⁸. (Cassirer, 1972: 160)

Machiavelli se ukvarja z vprašanjem psiholoških značilnosti osnivalcev monarhije zelo realistično. Ne zanima ga, kakšne značilnosti bi moral imeti idealen vladar. Želi vedeti, katere značilnosti vladar mora imeti, da bi uspel v svetu, kakršen je. Dobro so tiste vladarjeve značilnosti, ki pripomorejo k političnemu uspehu, slabe tiste, ki so ovira. Machiavelli je občudoval metode, ki jih je Cesare Borgia uporabljal, da bi uničil svoje nasprotnike. (Cassirer, 1972: 155) Moč (lev) in zvijačnost (lisica) sta dva osnovna napotka za vodenje zunanje politike, ki ju je učil Machiavelli. Najvišji politični vrednoti sta nacionalna svoboda in neodvisnost. Glavna odgovornost vladarjev pa je, da vedno iščejo priložnosti ter branijo interese države in tako zagotovijo njeno preživetje. (Jackson, Sorensen, 1999: 72) Vladarju naj bi se znal obnašati kot žival in kot človek, glede na priložnost. O tem so govorili že stari pisci³⁹. Ker se vladar mora naučiti, kdaj in kako naj uporabi vlogo živali, bi se moral zgledovati po levu in lisici: lev ni dovolj »prepreden«, da bi se ubranil zank, lisica pa nima dovolj moči, da bi se borila z volkom. Tako mora biti vladar kot lisica, da bi lahko odkril zanke in kot lev, da bi lahko prestrašil volkove. (Cassirer po Machiavelli, 1972: 163) Ta znana metafora je izredno karakteristična in marsikaj razlaga. Machiavelli s tem ni hotel reči,

najemniške sile. Ker se ti dve vojski nista več hoteli vojskovati zanj, saj bi jim lahko postal nevaren, so ga okoliščine prisilile, da je ustanovil svojo vojsko. Ko je skoraj uresničil svoj načrt, mu je umrl oče, papež Aleksander VI. (leta 1503). Kmalu za tem je tudi sam zbolel in umrl. (po Jovanović, 1911: 27-31)

³⁸ Po smrti Aleksandra VI. je bil izbran za papeža Pij III., ki pa ni živel na papeškem prestolu niti en mesec. Cesare je zbolel in se boril za življenje. Ko si je Cesare opomogel, je moral ugotoviti, da je veliki sovražnik Borgijcev, kardinal Giuliano della Rovere, izvoljen za papeža. Julij II. je bil diplomatsko toliko spreten, da je ukanił Cesara. Sestra Lucrezia je edina ostala zvesta svojemu bratu, vendar ni mogla zanj kaj prida narediti. Obkrožen z znova oživelimi sovražniki je Cesare navsezadnje zbežal v Španijo, kjer je padel štiri leta po Aleksandrovih smrti v hrabrem boju, toda kot navaden najemnik. (Chamberlin, 1986: 233)

³⁹ V stari dobi so Ahila in peščico drugih knezov poslali v šolo Kironu, kjer jih je njihov učitelj, ker je bil napol človek napol žival, lahko naučil, da posnemajo obe naravi. Ena ne more dalj časa obstati brez druge. Ker je pomembno, da se vladar nauči, kdaj in kako bo odigral vlogo živali, bi se moral zgledovati po levu in lisici. (po Cassirer, 1972: 163)

da bi moral biti učitelj vladarja surov človek. Opravka ima z grobostmi in ne sme se umakniti, če je potrebno, da se z njimi sooči ali da jih poimenuje s pravimi besedami. Samo s človeškostjo se v politiki nič ne doseže. Celó v najboljših očeh je politika vedno na sredi med človeškostjo in zverinstvom. Učitelj politike torej mora znati oboje, mora biti pol človek, pol žival. (Oldfield, 1990: 31)

Noben političen pisatelj pred Machiavellijem ni tako govoril. Nihče ni nikoli dvomil o tem, da je politično življenje, glede na stanje stvari, polno zločinov, prevar in tatvin. Vendar se noben mislec pred Machiavellijem ni lotil poučevanja večini tega. To se je izvajalo, vendar se o tem ni učilo. (Cassirer, 1972: 163-164) Machiavelli se je zavedal, da ima novi vladar pred seboj težko nalogo, ker živi v svetu polnem naključij, negotovosti in nenapovedljivosti, v domeni usode (*fortune*), zato naj bi novi vladar potreboval izredno *virtù*. (Oldfield, 1990: 31)

Anderson kritizira Machiavellijeva navodila vladarju in pravi, da so v skladu s temi jedrnatimi navodili vladali predvsem mali italijanski tirani. V zahodni Evropi si z njimi niso mogli kaj prida pomagati, saj je bila tamkajšnja razredna vladavina ideološko in politično neprimerno bolj kompleksno strukturirana. Machiavelli ni razumel velikega zgodovinskega preloma, ki se je zgodil z nastankom dinastične *legitimnosti*, iz katere je zrasel absolutizem. Živel je v svetu italijanske *signorije*, v katerem so imeli glavno besedo povzpetniški tirani in pustolovci. Ko so bili tako razpuščeni vsakršni trdnejši pravni ali družbeni temelji gospostva in sta bili odpravljene aristokratska zvestoba in solidarnost, so bile vladarjeve metode lahko samo še mešanica perfidnosti in kriminala. Še več, Anderson meni, da je Machiavelli negotov celo v terminologiji: pojmi *citta*, *governo*, *republica* ali *stato*, se ves čas mešajo med seboj. Prav vsi pa so podrejeni temeljnemu pojmu, po katerem je tudi naslovil svoje delo - *principe* - vladarju, ki je gospodar tako »republike« kot »kneževine«. Z drugimi besedami, Machiavelli nikoli ni znal potegniti jasne ločnice med vladarjem kot osebo in med političnim redom kot brezosebno, teritorialno fiksirano strukturo. Seveda sta bila v absolutizmu oba gornja momenta funkcionalno notranje povezana, vendar pa Machiavelli ni razumel, da se je njun odnos uravnaval skozi družbeno vez, ki je obstajala med plemstvom in monarhijo in je bila nujna. Država kot pojem je pri njem zato zgolj pasivna vladarjeva lastnina, nekakšen postranski okrask njegove volje. (Anderson, 1992: 179-180)

Res je, da je veliko modernih preučevalcev Machiavellija, ki vidijo njegovo delo v popolnoma drugačni luči. Ti nam pravijo, da to delo ni nikakršna korenita novost. Srednjeveška in

renesančna književnost sta bili polni takih razprav. Med letom 800 do 1700 bi lahko naštel okoli tisoč knjig, ki govorijo o kralju, kako naj deluje, da bi bil varen v svojem vzvišenem poklicu. Vendar pa Machiavellijevega dela niso brali samo znanstveniki in preučevalci politike, imelo je širši krog bralcev. Skorajda ni bilo modernega politika, ki ne bi poznal Machiavellijeve knjige in bil navdušen nad njo. Med njenimi bralci in oboževalci najdemo Katarino Medičejsko, Karla V., Richelieuja, švedsko kraljico Kristino, Napoleona in druge. Napoleon Bonaparte je izjavil, da je od vseh političnih del vredno brati le Machiavellija. Hegel je postal prvi naslednik Machiavellija. Ko je iskal rešitev za Nemčijo, se je strinjal z Machiavellijevo upodobitvijo vladarja. »Machiavellijevo delo ostaja velika priča, da lahko njegov čas in njegovo vero, usodo ljudstva, ki hiti k svojemu propadu, reši le genij«. (Oberstar po Heglu, 2002: 9)

4.2.1. VIRTÙ

Machiavellijevo razumevanje politike je bilo označeno z razlikovanjem med *virtù*, moralno nevtralnimi konceptom, ki zajema kvalitete, potrebne za ohranitev države in med konvencionalno ali »klasično« krepostjo, vrlino. Na osnovi tega razlikovanja je razvil pojmovanje politične moralnosti, ki ne vključuje klasične vrline in je bila v mnogih pogledih očitno sovražna do vplivov Cerkve v politiki. Najprej je na to opozoril v poglavjih *Vladarja*, kjer razpravlja, da bodo vladarji, ki jih vodijo klasične kreposti, tvegali, da zgubijo svojo moč. (Morrow, 1998: 63) Uporaba moči je veščina, umetnost, dosežek, ki je omejen samo s kreativnostjo osebe, ki jo uporablja. Kreativnost je del kvalitete, ki se imenuje *virtù*. Ta ne pomeni krepost, ampak moč (čilost, vitalnost), emocionalno odvezanost, moč karakterja, modrost in delovanje. (Hung, 1980: 20) Najdemo jo tudi v *Razmišljanjih* kjer se kaže Machiavellijeva nenaklonjenost do ravnanj Cerkve in njegova navezanost na državniški in poganski pogled na religijo, ki jo enači s slavo rimske republike. Obe omenjeni deli stojita na splošnem verovanju, da je politika območje človekovega prizadevanja z lastnimi merili. Dober vladar mora privzeti tiste vrednote, ki so primerne za javne osebe, katerih priložnost, da urijo vladarsko *virtù*, je odvisna predvsem od tega, ali bodo ostali na položaju. (Morrow, 1998: 63-64)

Na tej točki bi morali posebej omeniti, da je njegova reakcija proti uporabi politike, ki naj uteleša krščanske koncepte vrline, dodala nov element v političnem razmišljanju zgodnje moderne Evrope, bolj kot pa odstranila starejše poglede⁴⁰. V resnici je zveza med politiko in vrlino v nekaterih pogledih pridobila nekaj novega življenja s pogledi raznih mislecev, ki so bili pomembni v reformaciji. Martin Luter, oče reformacije, je identificiral politiko s sodno prakso in omejil njen doseg na ohranjanje javnega reda in podpiranje Cerkev, stoječe na principih svetih spisov. Podobno kot Avguštin je Luter opravičeval prisilno avtoriteto s tem, da se je skliceval na pokvarjenost večine ljudi. V svojem delu *O avtoriteti državne oblasti* (*On Governmental Authority*, 1523) Luter loči med tistimi, ki pripadajo »kraljestvu Boga«, in med tistimi, ki pripadajo »kraljestvu sveta«. Zagovarjal je tezo, da ker so vsa človeška bitja po naravi grešna in pokvarjena, jih Bog skozi zakone omejuje, da si ne bi upali zavestno delati zlih dejanj⁴¹. (Morrow, 1998: 65)

Čeprav se je klasični republikanizem proti koncu srednjega veka in na začetku moderne nekoliko izrabil, ga je bilo še vedno čutiti v kasnejši anglo-ameriški politični misli. Ta tradicija ima v bistvu močne povezave z antiko, tj. republikanskim Rimom. Torej je klasično republikansko razumevanje ideje politične svobode podobno, kot so ga imeli Rimljani. V nasprotju s teoretiki, ki so se ozirali na svobodo posameznika, so klasični republikanci razmišljali o odnosu med individualno svobodo in svobodo države. Država je torej svobodna, ko sta zadovoljena dva pogoja: mora biti neodvisna od kontrole drugih držav ali vladarjev in morajo ji vladati njeni državljani, ne pa en sam vladar. (Morrow po Skinner, 1998: 75)

⁴⁰ Prvo in bistveno, kar so humanisti naredili, je bilo to, da so razbili serijo sklepov, ki izhajajo iz Ciceronovega koncepta *virtù*; prvo, da je možno za človeka, da doseže to najvišjo odličnost, naslednje, da je za dosego tega cilja bistvena pravilna vzgoja, in končno, da naj bi bilo bistvo takšne vzgoje pouk retorike in antične filozofije. Florentinski humanisti iz zgodnjega 15. stoletja so zagovarjali enotnost teorije in prakse. Torej ni dovolj samo razlagati vrlino, ampak vzpodbuditi željo po delovanju z vrlino. (Skinner, 1978: 88-89)

⁴¹ Razširjenost tega pogleda lahko vidimo v idejah Lutrovega nemškega sodobnika Philipa Melanchthona. V njegovem delu *Filozofska in moralna poslanica* (1530) je država označena ne samo kot dobro, ampak kot večno dobro. V enem izmed poglavij Calvinovih predpisov, ki se še posebej dotika narave politike, je razvidno, da se Calvin približuje alternativni tega, kar je imel za dve napačni poziciji. Ena od teh dveh kritik odseva Calvinovo branje Machiavellijevih idej o ločitvi med *virtù* vladarja in vrlinami kristjanov. Druga pozicija se nanaša na anarhistične tendence znotraj sodobnega radikalnega protestantizma in še posebej na trditev, da tisti, ki so v milosti božjega duha, ne potrebujejo nad seboj politične avtoritete. Čeprav je Calvina, podobno kot Lutra, zanimalo ohranjanje reda, je ponudil bolj pozitiven pogled na vlogo političnih institucij. Za Calvina je politika direktno povezana z zasledovanjem *virtù*. Vsa politična avtoriteta je dana od Boga, ker je potrebno, da vzgaja človeštvo v tistem vseobsegajočem delu sistema kreposti, ki vpliva na življenje na zemlji. Vlada obstaja zavoljo krščanske kreposti in bo potrebna tudi v skupnosti, ki je ustvarjena »božansko«. (Morrow, 1998: 65-66)

Machiavelli je zavrnil zvezo med politično svobodo in krščanskimi težnjami. Tako kot njegovi predhodniki je Machiavelli povezoval svobodo z neodvisnostjo in samoupravo. Poudarjal je vlogo, ki jo svobodni državljani igrajo v vzdrževanju zunanje in notranje integritete države. Ključna v Machiavellijevem konceptu politične svobode je ideja *virtù*. V svobodnih državah ali republikah morajo imeti državljani sposobnost, da branijo državo, prav tako pa morajo biti pripravljene in sposobni, da igrajo aktivno vlogo v njenih notranjih zadevah. Z drugimi besedami, *virtù*, ki je primerna za republiko, ohranja tako zunanjo svobodo kot notranji sistem samouprave. Med *virtù* in svobodo je simbiotski odnos. Svoboda ustvarja *virtù* in *virtù* zagotavlja, da bo ohranjena svoboda države. (Morrow, 1998: 76) Praksa državljanstva ni nekaj, kar pride po naravi. Tega se je treba naučiti in vzdrževati. Skozi pesimističen, bolj kot optimističen pogled na človeško naravo, Machiavelli ne dela nič drugega, kot da študira vrste institucij in vplivov, ki so potrebni, da norme državljanske *virtù* prodrejo v ospredje človeškega uma. Ta tema je bila kasneje tudi predmet Rousseaujeve analize o državljanstvu. Človek kot suveren je zmeraj produkt zgodovine in okolja. Mora biti oblikovan v družbeno sprejemljive oblike življenja. Machiavelli je pisal o tem, kaj se da narediti v pokvarljivi družbi s pokvarljivimi ljudmi in pokaže nam, da to ni nemogoče, čeprav morda manj verjetno. Machiavelli opisuje primer stare rimske republike. Politična sodba senata potrebuje sodbo ljudi, torej plebsa in to je zato, ker praksa državljanske *virtù* ni naravna človeku. Še več, postane »druga narava« le redkim: tistim, ki jim skrb za javno dobro narekuje njihove sodbe. Za ostale javno dobro tekmuje s privatnimi interesi in vse zadeve je potrebno neprestano urejati, da bi nagnili jeziček tehtnice na stran javnega dobra. To ne pomeni, da državljani nimajo neodvisne volje in kapacitete za sodbo, to v bistvu pomeni, da nimajo nujno teh kvalitete kot državljani. To pomeni, da ni možno zaupati njihovi politični sodbi, če ta prej ni disciplinirana.

Kot zaključek naj povemo, da obstajajo tri vrste sredstev, ki pripomorejo k temu, da je vedenje državljanov v skladu z državljanskimi cilji. Prvi je mehanizem skoraj »nevidne roke«, ki zagotavlja, da vsako zasledovanje privatnih interesov in ambicij vodi do javnega dobra. Drugo, da imamo primer človeka z veliko *virtù*, ki bo bodisi spodbudil državljane, da mu sledijo, ali pa bo s svojim zgledom vplival na njih vsaj tako, da jih bo sram delovati v nasprotju z javnim dobrim. Nazadnje pa bi lahko rekli, da znotraj verske in vojaške discipline prevladujejo zakonitosti, ki širijo patriotizem in skrb za državljanske cilje v miru in vojni. Lahko bi rekli, da je Machiavelli skušal uskladiti oba cilja - avtonomijo republike in uresničevanje državljanske *virtù*. (Oldfield, 1990: 47-49)

4.2.2. FORTUNA

Machiavellijeva politična in Galilejeva naravna znanost sta zasnovani na skupnem načelu. Narava je vedno ista, vsa naravna dogajanja se odvijajo po istih, nespremenljivih zakonih. V fiziki in kozmologiji je to pripeljalo do uničenja razlike med »višjim« in »nižjim« svetom. Vsi fizični pojavi so na isti ravni... Tudi v politiki ugotavljamo, da imajo vsa obdobja v osnovi isto skladnost. Kdor pozna eno obdobje, pozna vsa. Politik, ki se sooča s konkretnim aktualnim problemom, bo v zgodovini vedno našel podoben primer in po tej podobnosti bo postopal na pravilen način. Poznavanje preteklosti je prepričljiv vodič; tisti, ki je jasno spoznal dogodke v preteklosti, se bo znal boriti s problemi v sedanjosti in tudi kako pripraviti prihodnost. Sodeč po tem je za vladarja največja nevarnost zanemarjanje zgodovinskih primerov. Zgodovina je kažipot politiki. Machiavelli na začetku *Vladarja* pravi: »*Naj se nihče ne čudi, če bom, ko bom govoril o povsem novih državah, kjer sta nova vladar in država, navedel nadvse imenitne zglede. Ker namreč ljudje domala zmeraj hodijo po utrjih poteh in v dejanjih posnemajo druge in ker se po teh drugih ni mogoče docela držati, do vrlin tistih, ki jih posnemaš, pa se tudi ni mogoče povzpeti, se mora preudaren človek zmeraj držati poti, ki so jih utrli veliki možje, in posnemati tiste najimenitnejše, kajti tudi če spričo premajhnih možnosti zglada ne doseže, nanj vsaj od daleč spomni*«⁴². Vendar ima ta podobnost na območju zgodovine določene omejitve. V fiziki lahko vedno razpravljamo o načelu, da imajo isti vzroki iste posledice. Ko na vrsto pride človekovo delovanje, vse skupaj postane vprašljivo. Do neke mere lahko predvidimo prihodnost, vendar je ne moremo napovedati. Kako lahko razložimo to razliko?

To je bila ena od velikih ugank, ki naj bi jo rešila Machiavellijeva politična teorija. Odkril je, da je v tem pogledu njegovo politično izkustvo v očitnem nasprotju z občimi znanstvenimi načeli. Vse gre s svojim tokom in se upira našim željam in nameram. Moral je priznati, da se s človeškimi dogodki ne upravlja in da se zaradi tega ne dajo popolno izraziti z jezikom razuma. Dogodke, kot kaže, vodi sreča, usoda - *fortuna*. Sreča je nujen element v političnem življenju in nesmiselno je računati na neko znanost o politiki. Machiavelli ni bil edini mislec, ki se je ukvarjal s tem problemom. To vprašanje je bilo blizu vsem mislecem njegovega časa. (Cassirer, 1972: 168-169) Najbolj poudarjen motiv v renesančnem humanizmu je bila namera,

⁴² Machiavelli (1990): *Vladar*, VI, 22-25: *O novih državah, pridobljenih z lastnim orožjem in podjetnostjo*.

da bi *virtù vince fortuna* – da bi *virtu* premagala moč *fortune* z namenom, da bi kontrolirala naše zadeve. (Skinner po Garin, 1978: 186) Humanisti se vračajo na klasično spoznanje (ali vero), da je človekovo bivanje boj med človekovo voljo in voljo usode. Stari Rimljani so verjeli, da je *fortuno* možno podrediti in takšno sposobnost ima človek z *virtu*. (Skinner, 1978: 95) Misli in čustva v renesansi so bila pod pritiskom astrologije. Celo sam Machiavelli se ni mogel osvoboditi astrološkega dojemanja. Pri vsem tem pa Machiavelli ne podleže nikakršnemu fatalizmu. Reku, ki so ga pogosto uporabljali v renesansi: moder človek bo vladal zvezdam⁴³, je Machiavelli dal nov pomen. (Cassirer, 1972: 170)

Machiavelli priznava, »da je usoda razsodnica polovice naših dejanj in da drugo polovico ali približno toliko prepušča v odločanje nas samih.« (Machiavelli, 1990: 88) V *Vladarju* začne z idejo, da je možno »zauzdati« *fortuno* in pravi, da so ljudje včasih na ta način sposobni doseči velike stvari. V prvem poglavju piše o dveh načinih, kako priti na oblast, torej skozi *virtù* ali skozi darilo usode. Kasneje opiše primer Cesara Borgie kot najbolj poučen primer človeka, ki je dobil svojo državo v celoti »po sreči«. Machiavelli po drugi strani vedno poudarja nestabilen karakter te boginje. Zato se je nespametno zanašati na njo na daljši rok. Machiavelli pravi, da je nauk, ki bi ga lahko potegnili iz kariere Cesara Borgie ta, da naj se vladar za ohranitev države pač zanaša na svojo *virtù*. Machiavelli trdno verjame, da *fortuna* ljubi pogumne. Izjavi, da je usoda kot »ženska, raje ima mlade može, ker so manj obzirno spoštljivi, pa bolj vroče krvi in napadalni in ji bolj drzno ukazujejo.« (Skinner po Machiavelli, 1978: 120-121) Machiavelli celo zapiše, da *fortuna* nima nikakršnega vpliva na velike može, ker se taki nikoli ne spremenijo, ampak vztrajajo, tudi če *fortuna* pokaže svoj najgrši obraz. Na koncu doda, »ker je *fortuna* ženska«, mora biti cilj človeka z *virtù*, »da jo tepe in trdo prime«, dokler se ne podredi njegovi volji. (Skinner po Machiavelli, 1978: 186) Ko Machiavelli razlaga to veliko in nepretrgano bitko proti moči *fortune*, meni, da so ta pravila zapletena in jih ni lahko uresničiti. Kajti vsebujejo dva elementa, ki kot kaže si nasprotujeta. Človek, ki si želi ohraniti tla pod nogami v boju s *fortuno*, mora v svojem karakterju združiti dve nasprotni lastnosti. Biti mora bojazljiv in pogumen hkrati, vzdržen in plašen. Samo s tako paradokсно mešanico lahko upa na zmago. Ne obstaja edinstvena metoda, po kateri bi se lahko ravnali za vse večne čase. Biti moramo kot Protej⁴⁴, ki iz trenutka v trenutek menjava lik. Takih ljudi ni veliko. (Cassirer, 1972: 172)

⁴³ *Sapiens vir dominabitur astris* (lat.)

⁴⁴ Protej (Proteus), v grški mitologiji preroški morski starec, ki se je lahko spremenil v vse mogoče oblike. (1988 – Leksikon CZ)

Moč sreče (*fortune*) pripelje zdaj en narod na čelo, kasneje drugega in mu daje prevlado nad svetom. V vseh časih, pravi Machiavelli v svojem predgovoru druge knjige *Razmišljanj*, da je svet vedno bil bolj ali manj enak. V vseh časih so obstajali v njem enako razmerje dobrega in slabega. Vendar sta to dobro in zlo kdaj pa kdaj zamenjala svoj prostor delovanja, ko sta prehajala iz enega cesarstva v drugo. Vrlina, ki se je, kot je bilo videti, ustalila v Asiriji, se je preselila v Medejo, od tam v Perzijo in nazadnje se je zadržala pri Rimljanih. Nič pod tem soncem ni stanovitno in nikoli ne bo. Zlo zamenjuje dobro, dobro zamenjuje zlo, in eno je vedno vzrok drugemu. Vendar to ne pomeni, da bi moral človek odstopiti od borbe. (po Machiavelli, 1985: 232)

5. ZAKLJUČEK

Namen moje diplomske naloge je bil pisati o Machiavellijevi politični misli, upoštevajoč čas in prostor v katerem je nastala. Za izhodišče sem si zastavila hipotezo, da ovržem trditev, ki jo pripisujejo Machiavelliju, »da cilj opravičuje sredstva«. Oziroma, da ločim to maksimo od samega Machiavellija. Da bi lahko ugotovili, zakaj Machiavelliju pripisujejo to maksimo, sem v različnih poglavjih diplomskega dela obravnavala glavne politične teme, s katerimi se je Machiavelli ukvarjal, in so temelj njegove politične misli. Če povzamem teme poglavij, se te navezujejo na nacionalno državo in na njeno ureditev, na nacionalno vojsko, na vladarja oziroma kakšen naj bi bil, in kako naj bi ravnal v različnih okoliščinah ter na silnice, ki upravljajo z našimi življenji – na *fortuno*. Machiavelli je zaradi svojega načina upodabljanja dejstev na političnem prizorišču nosilec današnje politične misli – zlasti realistične politične teorije. Tako npr. Remon Aron vidi Machiavellija kot »osnovalca znanosti o politiki«. (po Ardit, 2000: 80)

Machiavellija so njegovi sodobniki, zlasti pa njegovi kasnejši interpretatorji obtoževali imoralnosti. Katoliška cerkev postavi njegova dela na *Index librorum prohibitorum* leta 1559, jezuiti pa ga imajo na sumu, da je inkarnacija samega demona. Slabšalen atribut makiavelizem je postal sinonim za politiko, ki temelji na laži, prevarah, nasilju in zločinu. Ta lažna opredelitev se je tako prijela, da je Machiavellijevo ime še danes sinonim za zlobo in prevare. Razlog za to pa je, da je Machiavelli v svojem pisanju ločil politiko od etike. Machiavelli je uvidel, kakšen pomen ima politika v sodobnem svetu. Politika zanj ni bila sredstvo za uresničitev etičnih principov, ampak sredstvo za zadovoljitev človekovih interesov v politični družbi, tj. v politični skupnosti. Zanj je bila politika celota sredstev, nad katerimi človek mora zavladati v skladu s časom oziroma s potrebami: politika mora omejiti človekovo zlobo (ki jo ima ta po naravi): njegov pohlep za osebnimi interesi in ambicijami, tj. željo po moči. Brez politike človek ne more uresničiti srečne eksistence, zato je *vivere civile*, politično življenje oziroma politična skupnost sinonim za človeško eksistenco. Zanj je politika najvišje človeško znanje, zato jo imenuje *l'arte dello stato* - znanje o vodenju države.

V ospredju Machiavellijeve politične misli je interes. Interes je gonilna sila zgodovine. Razlog za to tiči v njegovem pesimističnem pogledu na človeka. Menil je, da je človek sebično bitje. Pri človeku najbolj prevladuje interes po pridobivanju in varovanju njegove

privatne lastnine, »kajti ljudje prej pozabijo na očetovo smrt kot na izgubo dediščine.« (Machiavelli, 1990: 61) Machiavelli ne loči samo politiko od morale. Loči celo moralo posameznika in javno moralo. To razlikovanje temelji ravno na pesimističnem pogledu na človeka. Poudarja, da je interes »javnosti« (*del pubblico*) pomembnejši od »privatnega interesa« (*del privato*). (po Grubiša, 1985: 52) Ker je glavna gonilna sila človekovega delovanja ravno interes, je menil, da je temelj vsake države moč. *Vladar* ravnodušno opisuje poti in načine, kako pridemo do politične moči in kako jo ohranimo, ne omenja pa z nobeno besedo »pravilne uporabe« moči. (po Cassirer: 1972: 156) Stabilnost države mora temeljiti na njeni lastni moči – to je na lastni vojski.

Smoter Machiavellijevega pisanja je usmerjen v združitev Italije. Machiavelli se je boril za močno centralizirano nacionalno državo. Glede na tedanje stanje v Italiji le-ta ni bila pripravljena na republiško ureditev, ki ji je bil Machiavelli naklonjen. Potrebna je bila monarhija. Teoriji in praksi take monarhije pa je bil posvečen *Vladar*. Glede na to, da so se v Machiavellijevem času začele razvijati in rasti absolutistične monarhije, ki so ogrožale ne samo obstoj florentinske države, ampak tudi drugih italijanskih držav, je Machiavelli iskal razloge za njihov vzpon in uspeh ter istočasno iskal rešitev za svojo državo. Po Machiavelliju eden izmed razlogov za tako stanje v tedanji Italiji tiči v statusu in vplivu katoliške cerkve, ki ga je imela v Italiji in v svetu.

Po načinu pisanja o zahodni cerkvi je razvidno, da ji Machiavelli ni bil naklonjen, prav tako ni bil naklonjen krščanstvu. Vendar iz čisto praktičnih razlogov. Cerkvi je zameril, da je italijanski narod zaradi nje postal brezbožen in da je Italijo držala v neslogi ter zaradi nje v Italiji ni bilo ne republike, ne monarhije. Katoliška cerkev je nenehno sklepala zaveznitva z različnimi kraljevinami, odvisno od okoliščin in trenutnih potreb – ciljev, ki jih je v določenem (zgodovinskem) obdobju imela. Kar pomeni, da je tako kot »država«, tudi Cerkev skrbela za svoj obstoj. Katoliška cerkev je skrbela za svoje cilje, ki pa – kar je očitno iz primerov – niso bili samo duhovne narave. Cerkev se je borila za svojo moč, za svoj primat. Machiavelli je vse to videl in lahko bi rekli, da se je od same cerkve tudi sam veliko naučil. Videl je, da cerkev manipulira z ljudmi, z državami – da jih ima »v šahu« zaradi »vere«. Machiavelli se zaveda, da so sredstva za dosego določenega cilja različna. To je lahko znanje, sočutje, nasilje, modrost, vera, zvijača, laži itd. Ker ni bil naklonjen krščanstvu, so mu mnogi pripisovali, da je krivoverec. Tisti, ki vrednotijo Machiavellija z vidika morale, ga vrednotijo s krščanskimi normami. Machiavelli je zameril krščanstvu, da uči napačne vrednote in je zato

poudarjal vero starih Rimljanov. Po Machiavelliju je bila krščanska religija nasprotnica politične *virtù*, saj je imela krščanska tradicija srednjega veka politiko za torišče demonskih sil, ki so obvladovale človeka. Menila je, da je treba politiko podrediti božanski etiki in njenemu sistemu moralnih vrednot. To pa je po Machiavelliju dovolj dober razlog za ločitev države od cerkve.

Krivično je obdolžiti Machiavellija za imoralnost, za krivoverstvo. Machiavelli je bil nasprotnik cerkve, vendar se ni upiral religiji. Vsak človek verjame ali veruje v nekaj. Ko pravimo, da je Bog vse, da je v vsakem atomu, to lahko razumemo, kot da ima različne obraze, da ima različne oblike. Tako je tudi oblast ena izmed oblik Božjega. S tega vidika lahko rečemo, da je bil Machiavelli zelo predan Bogu, za njega je bil Bog njegova lastna Država. Machiavelli je služil Bogu s tem, da je delal za svojo Državo. Vsi zelo dobro vemo, prav tako kot je Machiavelli vedel, kaj so dobra dejanja in kaj slaba. Vendar je vedel tudi to, da vsak lahko deluje le v skladu s svojo naravo. In da se nprav velikih ljudi, ki so se zapisali v zgodovino človeštva in ki so naredili velika dela za skupno dobro, razlikuje od nravi »navadnega« človeka. Razlikuje se po določeni vrlini, ki jo ta ima - po *virtù*. Državniku zato ne moremo soditi po merilih morale posameznika.

Ko razpravlja o odnosu med cilji in sredstvi, Machiavelli nikoli izrecno ne trdi, da cilj opravičuje sredstva. Odnos med cilji in sredstvi je predstavljen bolj mimogrede, in sicer v XVIII. poglavju⁴⁵ *Vladarja* in XXXV. poglavju⁴⁶ *Razmišljanj*, kjer je bolj v ospredju vprašanje, ali se politične cilje oziroma cilje skupnega interesa sploh da doseči z »dobrimi« sredstvi. Machiavelli pravi, da dobra sredstva sama po sebi sploh ne obstajajo. Ampak da je sredstva vedno potrebno presojati glede na cilj. (po Grubiša, 1985: 53) Nekateri menijo, da je XVIII. poglavje *Vladarja* kodeks varanja, nasilja in dvoličnosti. Nedvomno je res, da Machiavelli v določenih okoliščinah priporoča vladarju različne vrste prevar, laži... Vendar pa se istočasno moramo zavedati, da živimo v svetu, kjer vladajoči razred povsod in nenehno uporablja sredstva, ki niso vedno »dobra«. Če hoče vladar ali država preživeti, ne more vedno uporabljati le »dobra« sredstva – borbo z argumenti in prepričevanjem – ker enostavno ne zaležejo. Splet okoliščin nas navede, da se zatečemo h kakšni prevari, da bi se zavarovali. Vendar prevare niso same sebi namen. Vladar se mora zavedati, kakšne posledice bo imela

⁴⁵ Machiavelli N.: *Kako naj bodo vladarji mož beseda?* (1990: 63-65)

⁴⁶ Machiavelli N. v D. Grubiša, 1985, 340-341, I. knjiga: *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, III. knjiga, XXXV. poglavje: *Opasnosti kojima se izlaže tko savjetuje neki pothvat, toliko su veće koliko je pothvat važniji.*

določena prevara. Če bo imela (dolgoročno) dobre posledice, je ne samo upravičena, ampak celo nujno potrebna. Če je prevara pogubna, pa je bolje, da se ji vladar izogne. Nikoli ne sme pozabiti, da služi javnemu - svoji državi.

Da bi razumeli Machiavellijevo politično misel in teorijo, ne smemo zanemariti časa in prostora, v katerem je nastala, kot tudi drugih okoliščin, ki so pripomogle k njenem nastanku – Machiavellijevo delo za domovino in njegovo ljubezen do domovine. Ne glede na to, koliko časa je minilo od njenega nastanka, nam Machiavellijeva misel odkriva neke obče politične zakonitosti, ki veljajo tudi danes. Politike ne smemo soditi. Politiko moramo razumeti (tako kot vse druge dejavnosti človekovega življenja). Da bi lažje razumeli »dobro« in »slabo« nam lahko pomaga odgovor modreca, ki ga je dal svojemu obiskovalcu, ko ga je ta vprašal, če obstaja meja med dobrim in zlim. Modrec mu je odgovoril: »Ne obstaja meja, ker ni dobrega in zlega. V vsaki konkretni situaciji obstaja tisto, kar je potrebno narediti in tisto, kar je odveč. Tisto, kar je potrebno, je pravilno, tisto, kar je nepotrebno, je narobe«. (Sri Nisargadatta, 1999: 283) Država je živ organizem. Vsak živ organizem se poskuša ohraniti. Zato je državnikova naloga, da skrbi za ohranitev države. Menim, da je vprašanje o Machiavellijevi moralni oporečnosti napačno zastavljeno. Menim, da mi je uspelo potrditi delovno hipotezo diplomskega dela - ločiti Machiavellija od maksime »cilj opravičuje sredstva«. Kakšnega mnenja pa bo Machiavellijev bralec, je odvisno od njegovega razumevanja stvarnosti. Drugačno mnenje bi zahtevalo še kakšno diplomsko nalogo. Imejmo pa v mislih, »da tisti, ki prelomi neki tabu, tudi sam lahko postane tabu«. (Arditi po Freud, 2000: 84)

6. SEZNAM LITERATURE

6.1. Članki v revijah in zbornikih

ELDAR, Dan (1986) Glory and the Boundaries of Public Morality in Machiavelli's thought. V Coleman J. in Hampsher-Monk I. (ur.) *History of Political Thought: Volume VII, Issue 3*. Exeter: Soverign Printing group.

GRMIČ, Vekoslav (1997): Politika in morala. V Rus V. (ur.) *Etika in morala v sodobni družbi: zbornik*, 7-13. Ljubljana: Društvo T.G. Masaryk za filozofsko antropologijo, etiko ter za humanistične in družbene vede: Anthropos.

LUKŠIČ, Igor (1997): Moralnost v politični kulturi. V Rus V. (ur.) *Etika in morala v sodobni družbi: zbornik*, 199-207. Ljubljana: Društvo T.G. Masaryk za filozofsko antropologijo, etiko ter za humanistične in družbene vede: Anthropos.

MAKAROVIČ, Jan (1994): Za razločevanje med politiko in kulturo. V Vreg F. (ur.) *Teorija in praksa*, družboslovna revija, letnik 31, št. 7-8, 641-647. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede Univerze.

RUS, Vojan (1997): Etika in morala v sodobni družbi. V Rus V. (ur.) *Etika in morala v sodobni družbi: zbornik*, 5-6. Ljubljana: Društvo T.G. Masaryk za filozofsko antropologijo, etiko ter za humanistične in družbene vede: Anthropos.

6.2. Knjige in samostojne publikacije

ANDERSON, Perry (1992) *Rodovniki absolutistične države*. Ljubljana: Škuc in FF (SH).

ARCANGELI, Alessandro (1997) *Človek in čas – Renesansa*. Ljubljana: Mladinska knjiga

ARDITI, Metin (2000) *Zagonetka Makijaveli*. Beograd: Paideia.

BALANDIER, Georges (1967/1997) *Politička antropologija*. Beograd: Biblioteka XX. vek.

BAYLIS, John in SMITH, Steve (1997) *The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations*. Oxford: Oxford University Press.

BOBBIO, Norberto (1997) Etika in politika. V Bibič A. (ur.) *Kaj je politika – Kompendij sodobnih teorij politike*, 320-347. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, Zbirka Alfa.

BURCKHARDT, Jacob (1963) *Renesančna kultura v Italiji*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

BURNS, James Henderson (1991) *The Cambridge History of Political Thought 1450-1700*. Cambridge: Cambridge University Press.

CASSIRER, Ernst (1972) *Mit o državi*. Beograd: Nolit.

CHAMBERLIN, E.R. (1969/1986) *Grešni papeži*. Ljubljana : Državna založba Slovenije.

COLEMAN, Janet (2000) *A History of Political Thought – From the Middle Ages to the Renaissance*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

ČAVOŠKI, Kosta (1989) *Revolucionarni makijavelizam i drugi eseji*. Beograd: Rad.

DUVERGER, Maurice (1997) Dva obraza boga Janusa. V Bibič A. (ur.) *Kaj je politika – Kompendij sodobnih teorij politike*, 74-78. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, Zbirka Alfa.

GOTTSCHALK, Louis in MACKINNEY Loren in PRITCHARD H. (1972) *Zgodovina človeštva - Temelji sodobnega sveta*. četrta knjiga/prvi zvezek. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

GRAMSCI, Antonio (1974) *Izbrana dela*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

HUNG, Sik (1980) *The Social Psychology of Power*. London: Academic Press Inc.

JACKSON, Robert in SØRENSEN, Georg (1999) *Introduction to International Relations*. Oxford: Oxford University Press Inc.

JERAJ, Josip (1935) *Cerkvena zgodovina – Oris z domorodnega vidika*. Maribor: Tiskarna sv. Cirila.

JOVANOVIĆ, Slobodan (1911) *Makiaveli*, 2. izdaja. Beograd: Izdanje Knjižarnice G. Cvianovića.

JOVANOVIĆ, Slobodan (1922/1990) *Država*, tretja izdaja. V Bratić R., Janković S., Đurić M., *Sabrana dela Slobodana Jovanovića*, knjiga 8. Beograd: BIGZ.

KEEN, Maurice (1993) *Srednjeveška Evropa*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

KRMELJ, Tatjana (1995) *Italijanska renesansa*. Ljubljana: FDV, diplomsko delo.

(1996) *KRONIKA ČLOVEŠTVA*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

LENZENWEGER, STOCKMEIER, BAUER, AMON, ZINNHOBLE in BENEDIK (1999) *Zgodovina katoliške cerkve*. Celje: Mohorjeva družba.

(1988) *LEKSIKON CANKARJEVE ZALOŽBE*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

(1990) *LEKSIKON TEMELJNIH POJMOVA POLITIKE*. Zagreb: Školska knjiga.

MACHIAVELLI, Niccolò (1985) *Rasprava o firentinskim događajima nakon smrti Lorenza Medicija Mlađega*. V Grubiša D. (ur.) *Niccolò Machiavelli, Izabrano djelo*, knjiga II. Zagreb: Globus.

MACHIAVELLI, Niccolò (1990) *Vladar*. V *Politika in morala*. Ljubljana: Slovenska matica.

MACHIAVELLI, Niccolò (1990) *Razmišljanja ob prvih desetih knjigah Tita Livija*. V Politika in morala. Ljubljana: Slovenska matica.

MACHIAVELLI, Niccolò (1985) Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija. V grubiša D. (ur.) Niccolò Machiavelli, Izabrano djelo, knjiga I. Zagreb: Globus.

MATTEUCCI, Nicola (1993/1997) *Država*. Ljubljana: FDV, Zbirka Mednarodni odnosi.

von MEINECKE, Friedrich (2001): Raison d'état. V Luard E. (ur.): *Človek, država in vojna* (zbirka besedil), str. 396-402, Ljubljana: FDV, Zbirka mednarodni odnosi.

MORGENTHAU, Hans (1995) *Politika med narodi*. Ljubljana: FDV, Zbirka Mednarodni odnosi.

MORROW, John (1998) *History of Political Thought – A Thematic Introduction*, London: Macmillan Pres Ltd.

NIETZSCHE, Friedrich (1991) *Volja do moči. Poskus prevrednotenja vseh vrednot*. Ljubljana: Slovenska matica.

OBERSTAR, Ciril (2002) *Politično in ekstremno v Heglovem konceptu monarha*. Ljubljana FDV, diplomaska naloga.

OLDFIELD, Adrian (1990) *Citizenship and Community – Civic Republicanism and the Modern World*. London: Routledge.

OPPENHEIM, E. Felix (1998) *Vloga morale v zunanji politiki*. Ljubljana FDV: Zbirka mednarodni odnosi.

ROHE, Karl (1997): Zakaj politiko različno konceptualizirajo?. V Bibič A. (ur.) *Kaj je politika - Kompendij sodobnih teorij politike*, 37-45. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, Zbirka Alfa.

SKINNER, Quentin (1978) *The Foundations of Modern Political Thought, Volume one: The Renaissance*. London: Cambridge University Press.

SRI NISARGADATTA MAHARAJ (1973/1999) *I Am That*. Durham, North Carolina: The Acorn Press.

STRES, Anton (1999) *Etika ali Filozofija morale*. Ljubljana: Družina

SVETO PISMO NOVE ZAVEZE (1984), Ljubljana: Nadškofijski ordinariat.

ŠKAMPERLE, Igor (1999) *Magična renesansa*. Ljubljana: ŠOU, Knjižna zbirka Claritas.

TADIĆ, Ljubomir (1988) *Nauka o politici*. Beograd: Izdavačko radna organizacija Rad.

(1987) THE TIMES – ATLAS SVJETSKE POVIJESTI. Ljubljana: Cankarjeva založba.

von TREITSCHKE, Heinrich (2001): Vojna kot temelj države. V Luard E. (ur): *Človek, država in vojna* (zbirka besedil), str. 448-452, Ljubljana: Zbirka mednarodni odnosi.

VERBINC, France (1968) *Slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

WALTZ, Kenneth (1994) *Man, the State, and War*. V Freedman L. (ed.) *War*. Oxford: Oxford University Press.

6.3. Viri z interneta in računalniške publikacije

[http://www.org/InteraktivniDio/Schulprojekte/.../humanizam i renesansa](http://www.org/InteraktivniDio/Schulprojekte/.../humanizam_i_renesansa)

Slovar slovenskega knjižnega jezika – elektronska izdaja; verzija 1.0; Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in avtorji; Založnik: DZS d.d., Založništvo literature; Računalniško pripravila: Amebis d.o.o.